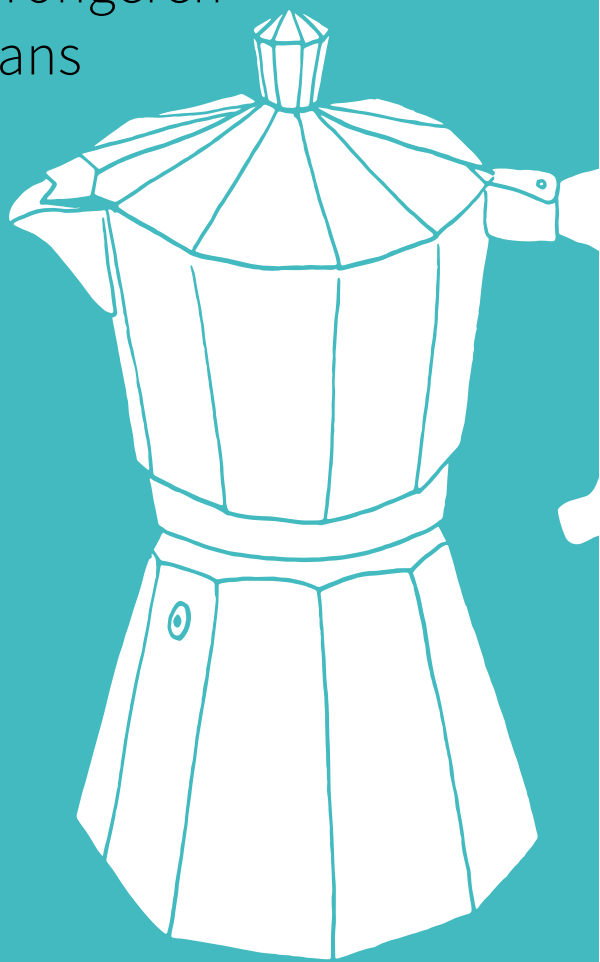

Schetsen van een nieuwe economie

Liesbeth van Tongeren
Pepijn Vloemans

Schetsen van een nieuwe economie

**Liesbeth van Tongeren
Pepijn Vloemans**

Inhoudsopgave

Voorwoord 7

Rutger Bregman

Inleiding 11

Liesbeth van Tongeren

1 Waarom ik Kamerlid wilde worden voor GroenLinks 15

Liesbeth van Tongeren

2 Vrienden met je toekomstige zelf 21

Pepijn Vloemans

3 Het verhaal achter de spullen 25

Pepijn Vloemans

4 Een ontspannen leven is een duurzaam leven 35

Liesbeth van Tongeren en Pepijn Vloemans

5 Nieuwe welvaart 39

Pepijn Vloemans

6 We groeien ons arm 43

Liesbeth van Tongeren en Pepijn Vloemans

7 Klimaatchaos hoort hoog op de politieke agenda thuis 47

Liesbeth van Tongeren

8 Geen Iraanse olie maar Hollandse zon en wind 51

Liesbeth van Tongeren en Pepijn Vloemans

9 Belasten lokale stroom is nuts 55

Liesbeth van Tongeren en Pepijn Vloemans

10 Vast in het gas 59

Liesbeth van Tongeren

11 Naar een economie die we willen 63

Liesbeth van Tongeren en Pepijn Vloemans

Colofon 71

Voorwoord

Het zijn vreemde tijden.

Moeten we optimistisch zijn, of juist pessimistisch? Voor beide is veel te zeggen. Enerzijds: kindersterfte, honger en extreme armoede nemen in enorm tempo af. Sinds 1946 is het aantal oorlogsslachtoffers met 90 procent gedaald. Sinds 1910 is het aantal slachtoffers van natuurrampen met 93 procent afgenomen. Unesco rekent voor dat de komende dertig jaar meer mensen onderwijs zullen volgen dan in de hele voorgaande wereldgeschiedenis. Sterker nog, tachtig procent van de mondiale welvaart is in de afgelopen dertig jaar geproduceerd.

Maar er is ook reden tot pessimisme. De planeet warmt onmiskenbaar op. Hoewel we niet precies weten wat de gevolgen zullen zijn – veel goeds belooft het niet. En de crisis gaat nog dieper: ons oude vooruitgangsgeloof, synoniem aan economische voorspoed, is opgebrand. Steeds vaker blijken niet voedsel en welvaart de schaarse goederen van deze eeuw, maar tijd en zekerheid.

Aan de oppervlakte zijn we rijk en gelukkig, maar onderhuids leeft een gestrest volk dat steeds minder tijd heeft voor hobby's, vrienden en familie. Juist nu we aan het einde van de geschiedenis zijn gekomen – we rijk, veilig en gezond zijn – lijkt het goede leven verder weg dan ooit. Volgens de Oude Grieken is een crisis het moment om te scheiden en te schiften: het moment van de waarheid. Maar tot nu toe is de crisis vooral een coma, een diepe droomloze slaap, gebleken.

De financiële meltdown was niet louter een kwestie van wat verkeerde economische modellen, een ongelukje dat met meer van hetzelfde had kunnen worden voorkomen. Nee, de crisis van dit moment is door en door politiek, en daarmee intellectueel van aard. Op nationaal en Europees niveau lijkt regeren te zijn verworpen tot een vorm van probleemmanagement. ‘Laten we gewoon de problemen oplossen’, klinkt het dan – alsof er geen fundamentele keuzes te maken zijn.

GroenLinks is een van de weinige partijen die, vooral sinds het zelf een diepe crisis heeft doorgemaakt, weer aan het denken is geslagen. Liesbeth van Tongeren en Pepijn Vloemans stellen in deze bundel fundamentele vragen. Wat is welvaart? Wat betekent het om na de crisis links en progressief te zijn? Wat zijn de werkelijke uitdagingen van deze eeuw?

Links staat eens te meer voor de historische opdracht ‘vooruitgang’ te herdefiniëren. De grootste mijlpalen van beschaving – vrijheid van meningsuiting, gelijkheid tussen man en vrouw, samenwerking op het Europese continent – zijn ooit begonnen in de hoofden van wereldvreemde dromers. Maar nu lijkt het linkse project te zijn verworpen tot een museum; behouden wat je behouden kan, omdat er geen alternatief zou zijn.

Van Tongeren en Vloemans geloven wel in alternatieven – waar politiek in essentie ook om gaat. Welvaart omzetten in vrije tijd in plaats van spullen die we niet nodig hebben; vooruitgang meten in termen van welzijn en geluk in plaats van een bruto nationaal product dat alles meet behalve dat wat werkelijk de moeite waard is; een nivelleringsfeest van tijd tussen man en vrouw, tussen de overwerkten en de werklozen – het zijn oplossingen die door de technocratische goegemeente zullen worden afgedaan als inefficiënt, onrealistisch en wereldvreemd. Maar ik ben ervan overtuigd dat we er nog veel meer van nodig hebben.

Rutger Bregman,
historicus en publicist

Inleiding

Praktisch iedereen – van links tot rechts, jong tot oud, arm en rijk – is het eens over het recept om deze crisis te bestrijden: meer economische groei. Maar zo lang deze groei ten koste gaat van natuurlijk en sociaal kapitaal kan ze niet de definitieve oplossing zijn. Economische groei heeft ons van armoede verlost en is de oplossing geweest voor allerlei problemen, maar is nu zelf ook de hoofdoorzaak van nieuwe (milieu)problemen aan het worden. Daarnaast lijkt ze ons in het Westen niet wezenlijk gelukkiger te maken: sinds het midden van de jaren zeventig verdubbelde het nationale inkomen, terwijl het aantal Nederlanders dat zichzelf als ‘gelukkig tot zeer gelukkig’ beschouwt, rond de 80% bleef zweven. We bezitten heel veel meer spullen dan de generaties voor ons, maar zijn sinds de jaren zeventig niet navenant gelukkiger geworden. Leven in het consumptieparadijs is lekker, maar kan ons uiteindelijk niet beschermen tegen onzekerheid over de toekomst en psychologisch ongeluk in het heden – zoals verbroken relaties, angst voor ziekte, werkloosheid of te weinig tijd voor dingen die we belangrijk vinden. Geluk in het leven lijkt vanaf een bepaald inkomen in grote mate los te staan van onze koopkracht. We kunnen onze badkamers luxueus inrichten, nieuwe kleren blijven kopen, we kunnen de wereld rondvliegen, maar uiteindelijk kunnen deze nieuwe producten niet onze zorgen en angsten wegnemen. Daar komt bij dat economische groei in rijke landen niet geleid heeft tot grotere (inter)nationale solidariteit. Zo lang de kloof tussen arm en rijk groeit, zijn de voordelen van economische groei oneerlijk verdeeld.

Het lijkt er op dat meer economische groei in rijke landen zoals Nederland niet langer de juiste aanpak is voor een gelukkiger en duurzaam leven voor allen. Onder psychologen, geluukwetenschappers, beleidsmakers en economen vindt daarom intussen een verandering in denken plaats. Overheidscommissies in Frankrijk, Duitsland, Canada en Engeland onderzoeken de mogelijkheden om vooruitgang opnieuw te definiëren, waarbij economische groei 'onttroond' wordt als *de* indicator voor vooruitgang.

De essays in deze bundel zijn bedoeld als kennismaking met deze nieuwe manier van denken over duurzame vooruitgang. Het zijn geen blauwdrukken van een nieuw systeem, maar de aanzet om een discussie over andere waarden, een andere leefstijl, en een andere economie uit te lokken. Duurzaamheid is een complex begrip omdat het verschillende dingen kan betekenen. Het is een technische kwestie, een politieke en een persoonlijke. Deze essays draaien in eerste instantie om die persoonlijke inzichten. Onze hoop en ons geloof is dat een dieper begrip van de psychologische mechanismen achter ons koopgedrag er uiteindelijk aan bijdragen dat we een zinvol leven kunnen leiden, zonder dat dit ten koste van de aarde gaat. Wanneer we onze consumptie kunnen relativeren, kan de politiek maatregelen nemen die de 'lange termijn' steviger verankert in onze maatschappij. En als het publiek en de politiek samen eenmaal een kritische massa vormen, dan volgt de techniek vanzelf. Pas toen begin jaren tachtig duidelijk werd dat CFK's schadelijk waren voor de ozonlaag en er onder publieke druk een door de politiek afgedwongen internationaal verbod kwam op drijfgassen, werden bedrijven gedwongen naar een milieuvriendelijk substituum te zoeken. Wetenschappelijke inzichten veranderen persoonlijke waarden, die weer leiden tot politieke veranderingen; politieke veranderingen dwingen bedrijven tot technische innovatie die de wereld duurzamer maakt.

Wij geloven dat we op twee fundamentele manieren onze economie moeten veranderen om haar werkelijk duurzaam te maken: we zullen onze persoonlijke waarden moeten richten op 'doen en zijn' in plaats van op 'hebben en verspillen'. We zoeken dus naar activiteiten die minder vervuילend zijn maar meer bevredigen

en uitdagen. Dit noemen we de ontspannen samenleving, of het goede leven. Tegelijk zullen we de economie en het bedrijfsleven moeten heroriënteren op het voorzien in het goede leven voor ons allemaal. Dit noemen wij de groene economie, waarin individuen, lokale gemeenschappen en bedrijven de motoren van duurzame verandering zijn.

Liesbeth van Tongeren,
Tweede Kamerlid voor GroenLinks

1

Waarom ik Kamerlid wilde worden voor GroenLinks

Liesbeth van Tongeren

Het medialandschap wordt gedomineerd door een inktzwart beeld. Nederland wordt overspoeld door een radicale moslimgemeenschap die uit is op het ondermijnen van alles wat Nederlands is, er zijn stadswijken vol gezinnen die van generatie op generatie werkloos zijn, en bedrijven vertrekken en masse naar lagelonenlanden. En als de moslims niet het probleem zijn, dan zijn het wel rooms-katholieke priesters die zich aan onze kinderen vergrijpen. Elke dag dat je heelhuids thuis komt is een wonder, want de misdaad neemt elke dag toe. Niemand voelt zich begrepen door de politiek. Doembeelden over een kaalgekapte en leeggeviste wereld die per jaar warmer wordt, staan daarbij nog eens op de achtergrond.

Daartegenover heeft de witte grachtengordelelite het piekfijn voor elkaar. De elite voelt zich Europees of kosmopolitisch, want het kenmerk van Nederlander zijn is vooral dat we nauwelijks een Nederlandse identiteit hebben. Men speelt elkaar de baantjes en de bonussen toe en is nooit ergens schuldig aan. Zeker de bankiers niet. De drukte over lastige groepen Turken en Marokkanen vindt men sterk overdreven want in hun buurt komt dat nauwelijks voor. Ze hebben veel gereisd, zijn begaan met Haïti, walvissen en het klimaat. Zolang ze maar wel mogen vliegen.

Zodra je naar cijfers gaat zoeken achter dit beeld, klopt het al snel niet meer. Goed nieuws komt op je af als je ook de kleine

berichtjes in de krant of op internet leest. Het aantal kids dat zonder diploma van school komt daalt – al jaren. We kunnen drie jeugd-gevangenissen sluiten omdat er niet genoeg criminele jongeren meer zijn om ze te vullen. We verhuren gevangenissen aan de Belgen. Elke keer stemmen er meer mensen voor de Tweede Kamer. Binnen Europa heeft Nederland één van de laagste werkloosheids-cijfers. Ook zijn er maar vier wijken waar één niet-westerse alloch-tone bevolkingsgroep in de meerderheid is. In onderzoeken beschrijven de meesten van ons zich als gelukkig. Het veiligheidsgevoel van de meeste Nederlanders neemt toe. Wereldwijd zijn we het vierde meest democratische land op de democratie-index van de VN en qua omvang de zestiende economie ter wereld. De groene nieuwe economie groeit dagelijks.

Toch domineert het zwarte beeld en niet de nuchtere cijfers. Ons land heeft met een aantal forse problemen te maken, die we kunnen oplossen als we de schouders eronder zetten. We beschrijven het halflege glas, maar niemand gaat op zoek naar de kraan.

Daar staat een ander beeld tegenover, nog een vaag beeld. Je ziet het soms tussen je oogharen door, je hebt er een gevoel van en je verlangt ernaar. Het heeft een soort lentegevoel, pril, fris, zoals de eerste grassprietten. Hoe je eigenlijk zou willen dat Nederland was toen je dat nog durfde dromen. Dat beeld zoek ik en wil ik helpen realiseren.

Hoewel mensen goed te motiveren zijn vanuit angst, is het mijn diepste overtuiging dat een consequent uitgedragen positieve toekomstvisie essentieel is bij elke verandering. GroenLinks heeft zo'n visie en zo'n positieve basishouding. Een samenleving die speels en uitdagend kan zijn maar waar de zorg voor zieken, ouderen en voor onze omgeving goed gewaarborgd is. Waar alle soorten mensen kansen krijgen, waar verantwoordelijkheden verdeeld zijn naar draagkracht. Waar er weer tolerantie, vertrouwen en vrijheid is. Waarbij we ons thuis voelen zonder dat we de gordijnen dichttrekken en grenzen afsluiten.

GroenLinks wil een gezond en groen milieu, een onderwerp wat me zeer na aan het hart ligt. Wat we keihard nodig hebben als

samenleving is een sociale en groene economie. Juist nu, na de crisis, is er een kans deze groene economie te realiseren. De economie heeft in het verleden steeds door innovatie een slinger gekregen. Denk aan stoom, staal, elektriciteit, de ontdekking van kunststoffen en natuurlijk het computertijdperk. Elke keer zag je een toenemende groei, bedrijvigheid, werkgelegenheid en een algemene opleving. De enige stimulans die zich nu aandient, is groen! Gaan we als Nederland daar op tijd aan meedoen of laten we de kansen naar Denemarken, Duitsland en zelfs China gaan? Groen als economische aanjager heeft meer voordelen dan economie en werkgelegenheid alleen: we pakken ook direct de energie-, milieu- en klimaatproblemen aan. Laten we ondertussen bezuinigen op dingen die we toch al niet wilden: bepaalde militaire uitgaven, subsidie op fossiele brandstoffen (in Nederland 4,5 miljard per jaar), bestuurlijke drukte, megafusies en samenwerkingskolossen in de onderwijs- en welzijnssectoren.

Belangrijke beslissingen over onze samenleving worden genomen op basis van economische cijfers en aannames die maar een zeer beperkte werkelijkheid laten zien. We zijn gaan denken dat goed leven, gelukkig zijn, hetzelfde is geworden als oude economische groei en een kleine staatsschuld. Maar als je mensen vraagt wat ze echt belangrijk vinden dan noemen ze zekerheid, een mate van voorspelbaarheid, ruimte voor eigen initiatief, goede en betaalbare gezondheidszorg, goed onderwijs voor hun kinderen en uitzicht op een fatsoenlijke oude dag. Kortom, een positieve toekomst waar je op kan vertrouwen.

Je kunt geen krant meer openslaan of het gaat over herstel van vertrouwen in de samenleving. Wat is er met vertrouwen volgens mij aan de hand? Wij zijn als samenleving nu hoger opgeleid en hebben meer toegang tot informatie. Dus kunnen we meer vragen stellen en op betere gronden twijfelen aan autoriteiten. Burgers hebben meningen, willen betrokken zijn en meepraten over problemen die ze tegenkomen. Onze eerste historische fout was dat overheden mensen destijds hindermacht hebben gegeven in plaats van een mate van medeverantwoordelijkheid voor bedenken, uitvoeren, en in stand houden van concrete oplossingen. Vervolgens

is de marktwerking in Nederland op het publieke terrein helemaal doorgeslagen. Alsof zorg, welzijn en onderwijs op eenzelfde wijze rendabel moeten worden gemaakt als een koekjesfabriek of een elektronikamultinational. Het gevolg is dat burgers zich als klanten hebben opgesteld. We kregen kabinetten die de boodschap erin geramd hebben dat je alleen zelf verantwoordelijk bent voor je eigen leven; op de samenleving, op solidariteit, moet je niet meer vertrouwen. De burger heeft die boodschap begrepen en is een eisende en vaak ontevreden klant geworden.

Hindermacht moet omgezet worden in samen ontwerpen en samen verantwoordelijk zijn. Buurtbeheerprojecten, Eigen Krachtconferenties en sociale denktanks zijn voorbeelden van initiatieven die met kracht verder ontwikkeld moeten worden. De burger ziet dan het klachten-, beroep- en bezwaarcircuit niet als de enige mogelijkheid en raakt betrokken bij het bedenken en uitgevoerd krijgen van de oplossingen. Elke klacht is eigenlijk een wens. Hierop zijn initiatieven te ontwikkelen die vertrouwen herstellen, kosten besparen en betere oplossingen realiseren.

Er moet een duidelijke scheiding komen tussen publieke taken en wat we aan de markt willen overlaten. De publieke taken organiseren, betalen en gebruiken we allemaal samen; hier zijn we burger. Op de markt zijn we consument en is het de rol van de overheid om door wet- en regelgeving een fatsoenlijke ordening aan te brengen. Op die markt kunnen bijvoorbeeld coöperatieve banken, verzekeringen die geen winst beogen, andere vormen van medezeggenschap en winstdeling voor alle werknemers zorgen voor een betere balans tegenover beursgenoteerde ondernemingen.

Het klimaatdebat moet weer gaan over het ontwerpen van oplossingen op buurt-, wijk-, stads-, provinciaal, landelijk, Europees en wereldniveau; niet alleen over hoeveel procent van Nederland nu echt onder de zeespiegel komt te liggen. De rol en positie van wetenschappers, van deskundigen, is blijvend veranderd. Het vertrouwen in wetenschappers is aangetast. Ook hier moet positief kritisch op worden gereageerd, met een grotere openheid en bereidheid tot gesprek. Hele goede initiatieven zijn wiki-websites

waar iedereen zijn twijfel en kritiek kan neerleggen en een toegankelijke respons krijgt.

Echte en gevoelde sociale rechtsvaardigheid zijn onderdeel van mijn toekomstvisie. De meest kansarmen, de zwaksten in de samenleving, hebben domweg goede en snelle hulp nodig. Zodra mensen niet meer in acute nood of crisis zitten, moet de regie over het eigen leven direct in hun handen komen. De persoon heeft geen betutteling nodig, maar hulp om de regie over het eigen leven terug te nemen. Deze principes zijn breed toepasbaar, geven antwoord op sociale problemen en helpen bij het herstel van vertrouwen.

Een paar jaar geleden was ik bij een Ifthar-bijeenkomst in Felix Meritis. Daar sprak de omstreden islamdeskundige Tariq Ramadam. Eén van de dingen die hij tegen de overwegend islamitische aanwezigen zei, was: 'Kijk niet naar wat Nederland voor jou kan doen als Marokkaanse of Turkse Nederlander, maar kijk hoe jij je talenten voor Nederland kunt inzetten nu je hier woont.' Een treffend motto vond ik, ook voor mij. Ik heb altijd veel energie, plezier en vriendschap gehaald uit het me inzetten voor een betere wereld. Uit een gevoel van rechtvaardigheid en een streven naar vrijheid, naar keuzemogelijkheden en ontwikkeling voor de mensen waarmee ik samenleef. Vanuit een diepgevoelde wens onze planeet door te geven aan de volgende generatie zonder onbetaalbare milieuschuld en met intacte ecosystemen. Om de ontwikkeling naar een sociale en groene economie te stimuleren. Om die redenen heb ik besloten de stap te wagen en me aan te melden als kandidaat voor het Kamerlidmaatschap. Om me in te mogen zetten voor idealen van GroenLinks, die ook al heel lang de mijne zijn.

Dit artikel verscheen op *Joop.nl*, 10 april 2010.

2

Vrienden met je toekomstige zelf

We maken keuzes waar we later spijt van krijgen. Waarom doen we dat, vraagt Pepijn Vloemans zich af. En belangrijker nog: hoe voorkomen we het?

Glazen bol

Heb ik volgend jaar nog werk? Wat zal ik vanavond eten? Zal mijn geliefde me blijven begeren als ik kaal word? Een groot deel van de dag leven we niet in het heden, maar in de toekomst. We verheugen ons op een vakantie, of maken ons zorgen over de gevolgen van de economische crisis. Anticiperen op de toekomst is een unieke eigenschap in het dierenrijk: de meest verziende apen kijken maximaal twintig minuten vooruit.

Talent hebben voor dagdromen of je zorgen maken is één ding, wat we ermee doen is een tweede. Tot actie overgaan op basis van dromen of zorgen kost moeite. In *Portnoy's Complaint* omschrijft Philip Roth zijn neurotische vader – en daarmee eigenlijk ons allemaal – als iemand ‘die dagelijks een bepaald zorgenquotum moest halen’. De meeste mensen maken beslissingen die vandaag comfortabel zijn maar lijnrecht ingaan tegen hun belangen op de lange termijn: uitstellen van werk, roken, drinken, ongezond eten en weinig bewegen. Opgeruimd, productief, gezond en slank door het leven gaan is het glanzende ideaal dat we geregeld offeren op het altaar van het heden. Waarom maken we keuzes waar we later spijt van hebben, terwijl we weten wat goed voor ons is?

Bijziendheid

Simpel gezegd: omdat het heden ons meer 'waard' is. We prijzen de waarde van de toekomst af. Dat lijkt een biologisch fenomeen: de psycholoog George Ainslie toonde in 1974 aan dat duiven kiezen voor onmiddellijk een beetje eten in plaats van niet veel later een grotere portie. Beter een vogel in de hand dan tien in de lucht. Met een visuele metafoor kunnen we spreken van bijziendheid. Het 'nu' onttrekt het 'later' uit het zicht, zoals een klein café het zicht op een hoger en verder gelegen doel – bijvoorbeeld het voltooien van een studie, lopen van een marathon of het schrijven van een scriptie – belemmert. Als het café nog een eindje gaans is, hebben we het berglandschap nog goed in het vizier. Maar zodra we met onze neus voor het café staan, is het beloftevolle berglandschap aan het zicht onttrokken. Het heden is warm, er branden kaarsjes en het is er gezellig – de bergen van 'later' zijn koel, rationeel en cerebraal. Maar de volgende dag balen we wel dat we ons hebben laten afleiden van het verder gelegen doel. 'Er is geen eigenschap in de menselijke natuur die fataler is voor ons gedrag dan die welke ons de voorkeur geeft aan dat wat dichtbij is boven het verre en afgelegene,' wist de filosoof David Hume ons bijna 300 jaar geleden al te vertellen.

Het emotioneel waarderen van het nu heeft ons goed gediend toen levens kort waren en door geweld, ziekte, of honger iedere dag je laatste kon zijn. Maar in de recent ontstane maatschappij waarin overvloed en levenszekerheid de norm zijn, is het slim om aan de toekomst meer waarde toe te kennen. Zelfbeheersing is de sleutel tot succes in een maatschappij waar afleiding en goedkoop genot voor iedereen beschikbaar zijn. Uit langlopend onderzoek van de Nieuw-Zeelandse psychologen Terrie Moffitt en Avshalom Caspi blijkt dat peuters met weinig zelfbeheersing als volwassenen meer kans hebben op overgewicht, hoge bloeddruk, minder succesvolle huwelijken hebben, vaker verslaafd zijn, minder geld hebben en vaker crimineel gedrag vertonen. De peuters met zelfbeheersing groeiden juist op als meer tevreden, gelukkige en gezonde mensen. Het loont om beter bevriend te raken met ons toekomstige zelf.

Niet alleen individuen, maar ook maatschappijen hebben baat bij collectieve remedies tegen onze natuurlijke bijziendheid. Eind

negentiende eeuw werd de leerplicht ingesteld als antwoord op bijziende ouders die hun kinderen als economische bron gebruikten. Pensioenen werden na de Tweede Wereldoorlog het collectieve antwoord op de bijziendheid van de burger als het gaat om sparen voor de oude dag. Sindsdien zijn andere collectieve mechanismen ontstaan om roken te weerstaan: door het verbod op roken in publieke gelegenheden, het verbieden van reclame en het verhogen van de accijns op tabak worden individuen geholpen weerstand te bieden aan de krachtige bijziendheid die nicotine teweegbrengt.

Heilige plicht

Ondertussen doemt er weer een nieuwe, angstaanjagende consequentie van bijziendheid op. De donkere wolk die zich boven de mensheid samenpakt heet klimaatverandering. Wetenschappers, getraind in die unieke eigenschap van de mens – het vooruit kijken – zijn het er in overweldigende meerderheid over eens dat de aarde opwarmt door menselijk toedoen. Het lijkt mij zinvol deze waarschuwing serieus te nemen en ernaar te handelen – ook als het minder rampzalig blijkt dan voorspeld is, hebben we door te handelen toch het juiste gedaan. Waarom doen we dan in de praktijk bijna niets? Het antwoord weten we nu: omdat we emotioneel bijziend zijn. Het verschil tussen wat we weten en hoe we ons daarbij voelen is cruciaal. De wetenschap kan ons nog zo waarschuwen, maar zolang we geen urgentie voelen doen we niets. We zijn als alcoholisten die iedere ochtend wakker worden en de drank afzweren, maar rond de middag weer naar de fles grijpen.

Wat zou een geschikte maatregel zijn om de waarschuwing voor klimaatverandering kracht bij te zetten? Hoe vertalen we de cerebrale taal van de wetenschap naar tastbare emoties in het heden? Een optie is geloof. In Nederland moest er weliswaar een watersnoodramp aan te pas komen, maar sindsdien geloven we in het nut van de Deltawerken. We betalen fors voor het onderhoud hoewel ze ‘ergens in de toekomst’ eventueel een nieuw springtij tegenhouden. Een vage dreiging eigenlijk, maar we geloven heilig in het nut van

dijken. Geen politicus die durft te beweren dat een toekomstig springtij ‘ook maar gewoon een mening is’.

Begin januari publiceerde *Trouw* ‘Heilige plicht. Kleine catechismus van het groene geloof’. De stelling van de auteurs was dat de duurzame beweging trekjes heeft van een geloof. Het was bedoeld als provocatie, maar in het licht van de menselijke bijziendheid lijkt een bepaald soort duurzaam geloof me zo slecht nog niet. Voordat we collectieve maatregelen kunnen nemen om klimaatverandering tegen te gaan, hebben we een emotioneel zetje nodig. Met zeespiegelstijging, stormen en bosbranden als ouderwetse Apocalyps, CO₂-certificaten als aflaten voor onze zondige vliegvlagen en schitterende *doomsday*-films als memorabele Bijbelverhalen. Waar het de duurzame beweging aan ontbreekt, zijn niet de feiten, maar de levendige emoties die kunnen wedijveren met onze bijziendheid. Geloof het of niet, maar door een groene religie zouden we de toekomst een stuk scherper zien.

Dit artikel is eerder verschenen in *NRC Handelsblad*, 26 februari 2013 en *NRC Next*, 27 februari 2013.

3

Het verhaal achter de spullen

Pepijn Vloemans

De afgelopen vijftig jaar hebben we gespeeld met olie en met spullen. We hebben daarvan genoten, het heeft de verveling verdreven. Maar nu is de consumptiemaatschappij onze laatste horizon geworden.

‘Vanaf het begin van onze geschiedschrijving – terug tot, zeg, tweeduizend jaar voor Christus – tot het begin van de achttiende eeuw was er geen grote verandering in de levensstandaard van de gemiddelde mens die leefde in de beschaafde centra van de wereld. Op- en neergangen, zeker. Plagen, honger en oorlog. Gouden tijden tussendoor. Maar geen grote vooruitgang’, constateert John Maynard Keynes in zijn essay ‘Economische vooruitzichten voor mijn kleinkinderen’. Maar, profeteert Keynes in 1930, historische veranderingen zijn op komst: over ‘honderd jaar’ zal de Westerse mens in al haar basisbehoeften bevredigd zijn. Er treedt dan een tijdperk in van ‘economische gelukzaligheid’ waarin we ‘onze energie aanwenden voor niet-economische doeleinden’.

Omdat onze instincten gevormd zijn door een strijd om het dagelijkse bestaan, zal de welvarend geworden mens zich met iets anders moeten bezighouden. Dit vooruitzicht verontrustte Keynes.

Zoals Nietzsche en Dostojevski zich afvroegen wat er van de mens terecht moest komen zonder God, zo vraagt Keynes zich bezorgd af wat de mensheid zal gaan doen wanneer zij niet meer in het zweet des aanschijns werkt voor het naakte bestaan.

Vermaak en verveling

Als wij hier ons tot Nederland beperken, kunnen wij concluderen: niet meer op het Christen-Democratisch Appiel en de Partij van de Arbeid stemmen. Als we niet langer geloven in christelijke beginselen en de arbeidersklasse verdwenen is, verwachten wij door de politiek geamuseerd te worden. Ook het uitbrengen van een stem op Wilders, en het zien spartelen van Cohen, is een vorm van vermaak. Stemmen in je eigen belang betekent nu ook: stemmen op spektakel. Keynes zag het goed: de mens die niet langer vecht voor haar bestaan, moet vechten tegen de verveling.

Het kopen van spullen, of het fantaseren erover, zijn krachtige wapens gebleken in de strijd tegen de verveling. Reclame speelt in op onze verlangens, perverteert deze misschien, wakkert deze aan tot hoogten die wij niet altijd als prettig ervaren. Een verlangen koesteren naar de volgende generatie iPhones is echter nog altijd aangenamer dan niets hopen.

Ik ben niet immuun geweest voor dergelijke verlangens. Mijn middelbareschooltijd werd beheerst door hebzucht naar technologie en kleding. Ik volgde nauwgezet de ontwikkelingen op het gebied van harde schijven, videokaarten, monitoren en processoren. Zakgeld en minimumloon stak ik in kleding waar krokodillen en ruiters prominent op figureerden.

Tijd besparen én verbruiken

Zijn deze instincten nog intact? Ik besluit opnieuw poolshoogte van mijn verlangens te nemen. En daarvoor beginnen we bij de Mediamarkt, naast de Amsterdam ArenA.

Het is er kalm op woensdagavond, ik zou haast zeggen: sereen. Systeemplafonds, gestapelde kartonnen verpakkingen en vreemd afgeronde prijzen wekken de indruk dat we hier geen dief van onze portemonnee hoeven te zijn. 'Jij staat centraal in jouw leven. Het gaat om jou', staat er naast een Samsung Smart TV, '*Smart your Life!*' De vraag dient zich aan of we deze tekst een diepere sociologische lading moeten toekennen, zoals een hand over hand toenemend narcisme, of afnemend politiek engagement. Ik besluit deze vraag voor me uit te schuiven.

Door de Mediamarkt lopen is een ommetje maken door de geschiedenis van de vrije tijd. Want de Mediamarkt verkoopt twee typen apparaten: tijdbesparende en tijdverbruikende. Onder het eerste type rekenen we de wasmachine, de stofzuiger en de magnetron, de toekomstmachines waarvan Keynes voorspelde dat zij ons zouden verlossen van routineklussen. Zoals de akker en het paard de jager en verzamelaar bevrijdden, zoals olie en de tractor weer het paard in vrijheid stelden, zo bezorgde de condensdroger ons de vrije tijd. En die tijd zijn we gaan besteden aan het kijken naar televisie en het aanrommelen met camera's en computers. Dit tweede type apparaten – dat niet alleen sensorische verstrooiing biedt, maar ook de belofte van een creatiever, rijker, spannender en gevarieerder bestaan – kent een aanzienlijk rijkere sortering.

Als ik de Mediamarkt weer uitloop, merk ik dat de meeste producten zich aan me hebben opgedrongen, maar dat de opwinding uitblijft. Mijn liefde voor technologie is bekoeld, momenteel associeer ik reusachtige platte televisies met morsige mannen. Misschien blijft de opwinding vooral uit wegens een rijper morbide fantasieleven: ik kan me opmerkelijk levendig voorstellen hoe de apparaten een maand na aankoop afgedankt in een hoek liggen. Vroeger deed het onversneden verlangen naar het laatste van het laatste dergelijke overwegingen verbleken.

De bestrijding van de leegte

‘Los van elkaar zijn dingen nodig, samen zijn ze een wild beest’, zegt de Judith de Leeuw in de aanbevelenswaardige documentaire *Overal Spullen*, ‘ik ben nu de manager van spullen.’ De Leeuw telde de spullen die ze met haar vriend en kind bezat. Ze deed dit door ze in een loods uit te stallen. Er was een grote loods voor nodig: De Leeuw telde 15.732 objecten.

Want de grootste dromen draaien nog altijd om bezit. Dat we al 15.732 spullen hebben, doet daar niets aan af. De televisie en de computer zijn twee krachtige tijdverbruikende machines, de sprookjes die ze ons vertellen zijn kleurrijk en divers, maar ze zijn te vluchtig om ons duurzaam te biologeren. Anders waren de

consumptieve verlangens van de Nederlander na de aanschaf van televisie en computer snel verdord.

Het verrichten van een transactie prikkelt de fantasie. Sommige mensen hebben krachtiger prikkels nodig dan anderen. Het kopen van een luxe zonnebril is ook altijd het kopen van onbezorgdheid, van de belofte dat geluk gerealiseerd kan worden in het hier en nu. De luxe zonnebril belooft tijdelijke ontstijging van het doorsnee mensdom en verschilt daarmee niet veel van het kijken naar films waarbij we ons krachtig identificeren met de protagonist. Ik bezit twee luxe zonnebrillen.

Het kopen van spullen kan ook uitstekend dienst doen als surrogaat voor ervaringen. Bij mensen die weleens iets lezen, kan het aanschaffen van een boek de belofte van kennis geven. Ook het aanschaffen van keukenapparatuur door mensen met een druk leven leidt niet noodzakelijk tot een verhoogde culinaire activiteit in de keuken. Het kopen van een pastamachine kost beduidend minder moeite dan het maken van verse pasta, de impliciete belofte van Italiaans geluk kan al gerealiseerd worden door het overhandigen van geld. De pastamachine is een aanschafbare droom.

Door spullen te kopen kunnen we in een korter tijdbestek meer ervaringen kwijt. En hoe meer ervaringen, hoe minder leegte we ervaren. De bestrijding van leegte mag wel wat kosten.

‘Klanten willen authentieke verkopers.’

In het Bijenkorfcafé spreek ik Pim van den Berg. Hij verzamelde meer dan één miljoen beelden van winkels over de hele wereld en noemt zichzelf ‘straatoloog’. Het Bijenkorfcafé ziet uit op het beursplein. ‘Kopen is emotie’, zegt hij, ‘het is een samenspel van al je zintuigen: reuk, zicht, gevoel, gehoor. Breng dat allemaal samen en je krijgt een positieve stemming. Ik ben net terug uit Londen, daar is een Selfridge’s geopend met vierduizend vierkante meter aan winkeloppervlakte voor schoenen! Vrouwen kopen altijd schoenen! Bij al hun kleren horen andere schoenen, dus moeten ze altijd nieuwe schoenen hebben.’

Arthur Schopenhauer schrijft in *De Wereld als Wil en Voorstelling*: ‘Elke vervulde wens maakt immers dadelijk plaats voor een nieuwe;

die oude wens is dan ook een reeds geconstateerd, de nieuwe een nog niet ingezien abus.' Schopenhauer trekt de conclusie dat we de wil moeten doven, onze wensen moeten uitbannen; Van den Bergs beroep bestaat er uit steeds nieuwe wensen aan te wakkeren.

'Kom', zegt hij, 'ik wil je iets laten zien.' We bewegen ons door de Bijenkorf. Hij houdt vaak halt en zegt dingen als: 'Er valt nog zoveel te winnen', en 'zie je die verkoopster? Hoe ze kijkt? Zie je hoe authentiek ze is? Authenticiteit is goed. Klanten willen authentieke verkopers.'

Pim van den Berg zelf is ook authentiek. Na tien minuten legt hij een arm om me heen, alsof hij een zwaar bevochten wijsheid met me wil delen. Ik ervaar dit niet als onprettig. Hij zegt: 'Dat winkelen bij de Amsterdam ArenA van jou, dat vind ik maar niets. Die megalomane architectuur, verschrikkelijk! Mensen komen daar alleen maar om voor een dubbeltje op de eerste rang te mogen zitten. Het is een paradox, door de week kopen we bij Aldi, in het weekeinde gaan we ons zelf verwennen bij de fijne winkeltjes in de negen straatjes, dan mag het wat kosten...'

'De cyclus van de seizoenen', zegt hij, 'moet je eens opletten wat hier nu het thema is. Het is nu januari, na de kerst is de opmaak van de slaapkamer aan de beurt. Je moet die onrust blijven voeden! Het verlangen aanwakkeren! Je moet mensen altijd iets laten missen, dan blijven ze terugkomen.'

'Je koopt een verhaal.'

We lopen de Louis Vuittonwinkel binnen. Bij Louis Vuitton denk ik aan Chinezen, *nouveaux riches* en Slotervaart; eigenlijk aan iedereen die luid en duidelijk weelde wil communiceren aan de medemens. Maar volgens Van den Berg nemen we ook deel aan een beleving van formaat. 'De aanlichting bepaalt zestig procent van de emotionele beleving', fluistert hij tegen me, terwijl we naar twee donkerbruine lederen tassen kijken, 'dit is aanlichting van wereld-formaat.'

In mijn ooghoeken zie ik een man in pak naderen. De man stelt zich voor als de manager, hij komt poolshoogte nemen. Hij is niet onvriendelijk. 'We zien de Louis Vuittonwinkel als een stukje dienst-

verlening’, zegt de manager, die oorspronkelijk uit het hotelwezen komt, wanneer ik de aard van mijn bezoek uit de doeken doe. Van den Berg complimenteert hem met de aanlichting. De manager glimt. ‘*Retail is detail*’, zegt hij trots.

Ik vraag hem waarom ik een Louis Vuittontas zou moeten aanschaffen. ‘Je koopt een verhaal. Dat verhaal vertellen we consistent. In 1888 werd het beroemde Louis Vuittonpatroon ontworpen. Mijnheer Vuitton ontwierp toen alles voor de reizende bourgeoisie. Dat verhaal koop je dus, een stukje geschiedenis eigenlijk.’ Dus daarom zien we die tassen altijd terugkomen op de meest onwaarschijnlijke locaties, zoals op de achterbank van een taxi naast Gorbatsjov, of op een Afrikaanse steiger naast Angelina Jolie.

‘Een erfstuk eigenlijk’

Van den Berg en ik verplaatsen ons naar Hermès. Ik sla er een brochure open, waarin ambachtslieden staan afgebeeld. ‘*Why are we in this world, if not to work, together, to enhance its beauty?*’ snort de begeleidende tekst. Hermès brengt geen logo’s aan op zijn producten, het vertellen van verhalen is hier van strategisch belang.

Een verkoper nadert. Ik pak een tas op. ‘Deze tas bevat vier werkdagen’, zegt hij, ‘u moet zich deze tas voorstellen als een familiebezit dat generaties meegaat, een erfstuk eigenlijk.’ Ik informeer naar de aard van de clientèle. De verkoper zegt: ‘Wij draaien geen muziek en eerbiedigen geen feestdagen, wij laten onze klanten, eh, mensen die bij ons huis komen, helemaal in hun waarde.’ Het humanisme ziet zich in deze barre tijden tenminste verzekerd van kapitalistische steun.

Ik pak een trui op, wat de verkoper een beetje lijkt te verontnemen. ‘Deze trui van kasjmier is gebreid door Italiaanse oma’s’, zegt hij. Ik informeer naar de prijs, terwijl ik het breiwerk langzaam terug plaats. ‘Ongeveer 3000 euro – maar het zijn speciaal geselecteerde oma’s. De allerbeste uit Italië’, verklaart hij. Ik bespeur een gebrek aan vertrouwen in mijn koopkracht. ‘De familie Hermès stelt het op prijs dat zoveel mogelijk in Frankrijk, of tenminste in Europa, vervaardigd wordt’, concludeert de verkoper zijn verhaal.

Vroeger was iets pas interessant als het van ver kwam. Maar wanneer iedereen zijn goederen betreft uit het Verre Oosten, dienen nieuwe wijzen van onderscheid aangebracht te worden.

Homo consumens

Sinds het ontstaan van de consumptiemaatschappij zijn er veel kritieken op gelanceerd. Weinige hebben doel getroffen. Thorstein Veblen en Keynes deelden de zorg dat *conspicuous consumption* – het bezit van dure spullen dient alleen maar om anderen de ogen uit te steken – de drijfveer van consumptie zou worden.

J.K. Galbraith schrijft in *The Affluent Society* (1958) dat het creëren van behoeften door middel van reclame onderdeel is geworden van het productieproces. Hij voorspelt dat in welvarende samenlevingen reclame steeds belangrijker zal worden om ons nieuwe verlangens aan te praten en zo aan het kopen te houden. Het creëren van behoeften zal even belangrijk worden als het produceren van consumptiegoederen.

Herbert Marcuse, een discipel van de Frankfurter Schule, gaat in *One Dimensional Man* (1964) een stap verder. ‘Een comfortabel, zachte, redelijke, democratische onvrijheid heeft in de geavanceerde industriële beschaving de overhand’, schrijft hij. Het individu verliest zijn vrijheid, zijn menselijkheid, omdat het aan een systematische indoctrinatie van reclameboodschappen wordt onderworpen.

De critici van de consumptiemaatschappij benadrukken dat de kopende mens een slachtoffer is van zijn drang de burens te overtreffen, of van de snode verleidingstechnieken van het grootkapitaal. Het is waar dat mensen zich gemakkelijk laten manipuleren – ik laat mij van tijd tot tijd graag manipuleren – maar de *Homo consumens* profiteert ook van het comfort en de verstrooiing. Daarnaast treft de consument de *Consumentengids* aan haar zijde.

Groen consumeren

De toekomst van de kritiek op de consumptiemaatschappij zal waaien uit een andere hoek. De teneur zal niet langer zijn: onze verlangens worden gemanipuleerd, we verworden tot massa-

mensen. De teneur zal zijn: ik ben aan het genieten en ik voel me daar schuldig bij.

De recente lichte critici wenst niet de consumptie met wortel en tak uit te roeien, maar haar groen en ethisch te maken.

‘Zoals de meesten van ons ben ik ook een consument met schuldgevoel,’ schrijft Femke Halsema in haar boek *Geluk! Voorbij hyperconsumptie, haast en hufterigheid* (2008). Want het vlees is zwak: ‘De kans is aanzienlijk dat ik de eerstvolgende zaterdag toch weer val voor mooi geëtaleerde en aantrekkelijk geprijsde kleding’, geeft Halsema toe.

Vroeger waren we zondig omdat we uit het paradijs verdreven waren, vandaag kleeft ons schuld aan omdat we in het paradijs geboren zijn. We zijn veroordeeld tot onethische consumptie, tot vervuiling. We leven in een comfortabele cocon, wat Sloterdijk een ‘kristalpaleis’ noemt – een ‘gigantische ontspanningsbroeikas’ waar we ons vermaken met spullen die buiten ons zicht geproduceerd worden. Soms dringen er splinters van deze boze buitenwereld door de wanden van de cocon naar binnen en worden we geconfronteerd met een fabriek van Foxconn in Shenzhen waar onze iPhones gemaakt worden of met de industriële stallen waar ons vlees vandaan schijnt te komen.

Wij drinken dagelijks van een vervuilde bron: niet de reclame, maar de productieketen is het probleem. De bronnen zijn niet alleen vervuild, ze raken ook op: de olie, de soja, de metalen, katoen – alles wat ooit goedkoop en oneindig voorhanden was zal door machtigere landen en een talrijkere wereldbevolking bevochten worden en in prijs stijgen.

‘Ondertussen schuilt er geen kwaad in het maken van milde voorbereidingen op onze lotsbestemming, in het aanmoedigen van, en experimenteren met de kunst van het leven, evenals andere activiteiten die zin geven’, schreef Keynes als voorzichtige suggestie voor de naderende tsunami van vrije tijd.

De afgelopen vijftig jaar hebben we gespeeld met olie en met spullen. We hebben daar van genoten, we kunnen niet ontkennen dat het de verveling verdreven heeft. De consumptiemaatschappij is zelfs onze laatste horizon geworden, een einde van de geschiedenis:

alternatieven zijn er eenvoudigweg niet. Maar als iemand milde voorbereidingen wil treffen voor de toekomst, dan suggereer ik: leer verhalen te vertellen, word creatief met kurk, zoek een hobby, want de aanschaf van kant-en-klare verhalen zal een steeds hogere prijs hebben.

Dit artikel van Pepijn Vloemans verscheen eerder in *De Groene Amsterdammer*, 15 februari 2012.

4

Een ontspannen leven is een duurzaam leven

Een cultuur waarin iedereen minder betaald werkt, voltooit volgens Liesbeth van Tongeren en Pepijn Vloemans de emancipatie van vrouwen, geeft meer werkzekerheid en biedt ons ook meer vrije tijd, terwijl we *en passant* de aarde sparen.

Niet lullen maar poetsen

De Partij van de Arbeid en de partij voor de hardwerkende Nederlander – de VVD – hebben hun regeerakkoord gepresenteerd. Beide partijen willen dat we meer gaan werken, zodat we uit de economische crisis groeien. Werkende ouders met slaapgebrek en chronische stress zullen er niet van opvrolijken. Toch zullen de meesten onder ons denken dat er nu eenmaal geen alternatief is, en dus morrend instemmen. Want het lijkt zo logisch: harder werken om uit de recessie te komen. De schouders eronder, niet lullen maar poetsen; de retoriek van de wederopbouw oefent nog altijd grote aantrekkingskracht uit op onze calvinistische instincten. Toch berust zij op verouderde economische inzichten. Harder werken en meer economische groei waren ooit de recepten die ons voorspoed brachten. Toch zijn het anno 2012 paardenmiddelen uit een ander tijdperk. We hoeven helemaal niet te kiezen tussen een financiële puinhoop of nog meer werken – we kunnen ook *minder* gaan werken. Onze receptuur voor deze crisis is een psychologisch advies: leef ontspannen. Dit is het moment om massaal minder te gaan werken en onze betaalde banen te delen. Dat is goed voor de gelijkheid van kansen voor mannen en vrouwen, de werkgelegen-

heid, de kwaliteit van onze levens en de leefbaarheid van onze planeet.

Kind of carrière

Te beginnen met gelijke kansen voor mannen en vrouwen. Het met veel instemming ontvangen artikel van Anne-Marie Slaughter in *The Atlantic* over de onmogelijkheid van het combineren van een topbaan en kinderen deed ook het debat in Nederland oplaaien. Het bewijst dat het feminisme ook in Nederland nog lang niet voltooid is. Het feminisme uit de vorige eeuw heeft haar vruchten afgeworpen: vrouwen hebben *en masse* de universiteit en de markt overspoeld. Ze lijken mannen zelfs voorbij te streven: uit studies blijkt dat vrouwen eerder volwassen zijn en beter presteren op school. Toch worden vrouwen per gewerkt uur niet gelijk beloond voor hun diensten en zijn ze in Nederland nauwelijks zichtbaar in topbanen. Aan het begin van de 21ste eeuw is het feministische project vastgelopen. Het nastreven van de voltijdsbaan voor vrouwen heeft niet tot het gewenste effect geleid: échte gelijke kansen voor mannen en vrouwen.

Dat heeft alles te maken met de dominante norm van een veeleisende voltijdsbaan voor mannen en vrouwen, die Slaughter bij topfuncties constateert. Deze norm leidt namelijk in de meeste gevallen tot de harde keuze tussen kind en topcarrière. En in onze cultuur zijn het nu eenmaal de vrouwen die sneller zwichten voor een kind boven een carrière. Vervolgens worden deze vrouwen verweten dat ze 'lui' zijn of het 'niet graag genoeg willen' en genoeg nemen met 'deeltijdsbaantjes'. De spagaat van vrouwen zal blijven bestaan zolang de vrouw met een topbaan die succesvol kind en carrière combineert het rolmodel is.

De enige oplossing is een kortere werkweek en een cultuuromslag van kantoorurenmachismo naar thuiswerkplezier. Alleen een kortere en flexibelere betaalde werkweek voor iedereen kan het feministische project voltooien: op het moment dat zowel man als vrouw een ontspannen werkweek heeft, zijn kinderen of zorg voor een ziek familielid niet langer een reden voor een van beide partijen om uren en dus carrièrekansen in te leveren. Vrouwen moeten niet

langer denken dat de emancipatie uitsluitend kan komen van de uit ijzer gebeitelde *fulltime* werkende vrouw die de glazen plafonds doorbreekt. Nee, de mannen zijn nu aan zet: het is de voltijds werkende man die geëmancipeerd moet worden.

Bestrijd werkloosheid met minder werken

Maar waarom nu midden in een economische crisis beginnen over feminisme? Het antwoord is simpel: minder werken is ook een bewezen oplossing om werkloosheid te bestrijden. Ga maar na: er is op dit moment ongeveer 21 uur betaald werk beschikbaar per arbeidsgeschikte Nederlander. Door het bestaande werk (én de inkomens) beter te verdelen krijgen meer mensen toegang tot een lonende baan. Niet dat we voorstellen dat iedereen precies 21 uur per week gaat werken. Sommige banen zijn nou eenmaal moeilijk te delen. Het punt dat we maken is dat het huidige niveau van welvaart bereikt wordt met een gemiddelde werkweek van 21 uur.

Dat korter werken economisch succesvol beleid is, weten we al langer: in de meeste rijke landen zijn mensen de afgelopen eeuw korter gaan werken. In Nederland werd de vijfdaagse werkweek in 1960 als sluitstuk van de sociaaldemocratische beweging ingevoerd. Recenter bleek in Duitsland de tijdelijk ingestelde deeltijd-WW, de ‘*Kurzarbeit*’, bij autofabrikanten zo succesvol dat ze gehandhaafd bleef.

Tegelijk vormt deze economische crisis op paradoxale wijze een kans om de vruchten van onze productieve samenleving te plukken: meer vrije tijd. In een cultuur leven, waarin een kortere betaalde werkweek sociaal geaccepteerd is, betekent dat we onze levens vrijer kunnen inrichten. Wanneer we uit de tredmolen stappen, houden we aan het einde van het jaar minder geld over. Daar krijgen we meer tijd voor terug, die we kunnen besteden aan dingen die we echt belangrijk vinden, zoals vrienden, familie, mantelzorg, sport, cultuur, onderwijs, vrijwilligerswerk en duizenden andere activiteiten. Deze activiteiten spelen zich buiten de markt af, maar definiëren wie wij zijn en wat wij belangrijk vinden. Het zijn precies *deze* activiteiten – en niet werk – die we ons op het einde van ons leven herinneren.

Een ontspannen leven is een duurzaam leven

Ontspannen leven is ten slotte niet alleen goed voor de mens, maar ook voor het milieu. Voorlopig gaat iedere euro die wij uitgeven gepaard met de uitstoot van broeikasgassen, het gebruik van schaarse grondstoffen en zoet water, en natuur die als landbouwgrond in gebruik wordt genomen. We springen tegenwoordig weliswaar per euro zuiniger om met de aarde, maar economische groei zonder enige navenante milieuvervuiling is nog niet uitgevonden. ‘Groene groei’ is dus voorlopig nog een utopie. Een rijke samenleving als de onze mag dan wel glanzend schoon ogen, maar de vieze rekening wordt elders gepresenteerd: van de roofofbouw in de Amazone, waar de soja voor ons vee vandaan komt, tot de atmosfeer waar onze CO₂ eindigt. Oneindige groei op een eindige planeet betekent dat we vroeg of laat tegen de lamp lopen en dat de bronnen van onze voorspoed zélf opdrogen. Uit de crisis komen door harder te werken – en dus door meer conventionele economische groei te realiseren – is dus ook in dit opzicht een kortzichtige oplossing. Minder betaald werken en minder markt banen de weg voor lokale economieën waar hergebruik en een gesloten kringloop weer voorop staan, en die veel eleganter zijn ingericht dan de huidige grote industriële systemen. Een ontspannen leven is dus tegelijk een stap in de richting van een duurzame economie.

Een cultuur waarin iedereen minder betaald werkt, voltooit de emancipatie van vrouwen, geeft meer werkzekerheid en biedt ons ook meer vrije tijd, terwijl we *en passant* de aarde sparen. Minder stressen en meer relaxen: wie wil dat niet? De werkende ouders met chronische stress dromen er tijdens hun weinige uren slaap al stiekem van.

Dit artikel van Liesbeth van Tongeren en Pepijn Vloemans verscheen in *de Volkskrant*, 31 oktober 2012.

5

Nieuwe welvaart

Het Westen moet de flexibiliteit van de Inuit krijgen wil ze de komende eeuw overleven. Bezit wordt minder belangrijk, betoogt Pepijn Vloemans. ‘Onze lineaire economie zal circulair worden.’

In de late Middeleeuwen bloeide in het zuidelijkste puntje van Groenland een buitenpost van de Westerse beschaving op. Noorse Vikingen bouwden tussen de fjorden en groene weiden nederzettingen met kerken, koeien en een Europese cultuur. Meer dan vierhonderd jaar houdt dit precaire paradijs stand – tot de kleine ijstijd inzet. In korte tijd verdwijnt het gras en verhongeren de Vikingen. Weliswaar een gevoelige klap voor het gen dat verantwoordelijk is voor roodharigheid, maar ook een waardevolle les voor onze tijd.

Waarom deze ogenschijnlijk succesvolle maatschappij plotseling instort, beschrijft de Amerikaanse evolutionair bioloog Jared Diamond in *Ondergang* (2005). Het was niet de strijd met de Inuit en ook niet het afkoelende klimaat dat de Vikingen uiteindelijk de das omdeed: het waren de rigide culturele waarden die het volk ervan weerhielden zich aan te passen aan nieuwe omstandigheden. De Vikingen weigerden te leren van de flexibele Inuit. Die vingen gewoon vis als ze honger hadden. De Vikingen moesten daar niets van weten. Terwijl de kustwateren bulkten van het zeeleven, werden er bij opgravingen maar een paar visgraten teruggevonden.

Het lot van de koppige Vikingen is een prachtige parabel voor onze tijd. Wij houden er een waarde op na die de komende tien jaar onder enorme druk komt te staan: materiële economische groei. De Vikingen zagen hun veestapel en groene weiden plotseling slinken;

wij zien er de komende tien jaar op aarde bijna een miljard mensen bij komen. Tegelijkertijd verdubbelen de economieën van China, India, Zuid-Amerika en Afrika in omvang. Het wordt vechten om olie en water en dringen om land. Met de Vikingen in ons achterhoofd moeten we ons afvragen: hoe gaan we daar mee om?

Vroeger dachten we nog dat de Amerikanen rijk waren. Nu weten we wel beter. Ze hebben hun land namelijk achterlijk ingericht. Ze denken dat ze vrij zijn door de uiterst vrije markt; in de praktijk zijn ze door slechte overheidsplanning slaaf van goedkope olie geworden. Het machtigste (en duurste) leger ter wereld staat dag en nacht paraat om de aanvoer van energie te garanderen. En dat allemaal omdat het verhaal dat de Amerikanen graag over zichzelf vertellen draait om individuele vrijheid en bezit. Het is de romantiek van het wilde westen. De Vikingen hadden hun koeien, de Amerikanen hun auto's. Daarom mag de overheid geen belasting heffen op benzine of eisen stellen aan de efficiëntie van auto's. Deze individualistische, materialistische waarden hebben de Amerikanen enorme huizen met gazonnetjes in wijken buiten de stadscentra opgeleverd. Maar die huizen zijn alleen te bereiken per auto. Het is geen toeval dat de kredietcrisis begon in het najaar van 2008. Door de piekende olieprijs in de zomer van hetzelfde jaar (147 dollar per vat) werd woon-werkverkeer plotseling zo duur dat de waarde van huizen in de verst gelegen buitenwijken begon te dalen. Leningen konden niet meer worden afgelost. De rest is geschiedenis.

Vergelijk dit met Nederland. Bezie de zegeningen van onze infrastructuur. De meeste Nederlanders vinden de fiets en de trein normale transportmiddelen. Ons netwerk van fietspaden behoort tot de beste ter wereld. Wat een rijkdom. En die rijkdom heeft alles te maken met onze waarden: fietsen is oké. Die waarden hebben de grootschalige aanleg van fietspaden mogelijk gemaakt. Die fietspaden op hun beurt versterken weer de waarden die we er op nahouden – dat fietsen normaal is. Precies de omgekeerde situatie van Amerika. Hier lijken de Amerikanen op de Vikingen en de Nederlanders op de flexibele Inuit. Wij halen onze neus niet op voor de 'armoedige' transportmiddelen zoals de trein en de fiets.

Maar met meer fietspaden zijn we er nog lang niet in een eeuw waarin grondstoffen niet langer goedkoop en oneindig beschikbaar zijn. Onze lineaire economie zal circulair worden. In een lineaire economie delven we grondstoffen, gebruiken deze en dumpen het afval. Neem de staafmixer. Een Chinese fabrikant maakt het apparaat, wij kopen het. Na een paar jaar brandt het elektromotortje door. De staafmixer gaat in de afvalbak. De grondstoffen – plastic en metaal – worden waardeloos. Eeuwig zonde! Dit gebeurt overal om ons heen, zo hebben we de economie ingericht. Het beperkt voorradige fosfor – noodzakelijk voor onze enorme landbouwindustrie – spoelt door de riolering weg in zee. Zeldzame aardmetalen uit gadgets en telefoons verdwijnen bij het afval.

In een circulaire economie zal het niet langer gaan om dingen bezitten, maar om gebruik maken van diensten. Eigendom verschuift van de consument naar de producent. De groene loten van een lichte, circulaire economie zijn er al. Het bedrijfje Car2go biedt zonder gedoe het gebruik van elektrische Smarts aan. Niet het verbruiken, maar het gebruiken staat voorop. In de lichte economie is minder meer. Een auto kan namelijk ook een last zijn – denk aan wegenbelasting, parkeren, keuringen, reparaties. Dit raakt aan een tweede ontwikkeling: een verschuiving van waarden. Rijkdom wordt steeds meer een kwalitatieve ervaring. Niet te hebben maar te ervaren is het nieuwe credo. De wereldwijde markt voor videospellen passeerde recent die van films. AirBnB laat mensen in elkaars huis overnachten, op Marktplaats is het iedere dag Konin-ginnedag en is alles tweedehands bij elkaar te scharrelen.

De Vikingen hechtten tot de laatste snik aan hun koeien. Op soortgelijke wijze maken onze materialistische waarden ons kwetsbaar voor de nieuwe magere tijden. Kijk maar naar de arme Amerikanen. Ze zitten gevangen in een infrastructuur die gebouwd werd toen olie goedkoop was. Zo bezien is de welvaart in Nederland ook precair. De haven van Rotterdam, de luchthaven Schiphol, de chemische industrie en onze olie-intensieve land- en tuinbouw: allemaal kwetsbaar in een tijdperk van dure olie.

Jared Diamond eindigt *Ondergang* met een positieve noot. Wij bezitten, schrijft hij, een cruciaal gereedschap dat de Vikingen niet

hadden: zelfkennis. Dit stelt ons in staat om voorbereidingen te treffen voor een lichte economie waarin niet materiële, maar de psychologische groei centraal staat. De groei van ervaring, geestelijke ontplooiing, leren en sporten kan namelijk oneindig doorgaan. Wie deze waarden nu al omarmt, zal minder bezitten (en meer delen) niet als ramp maar als zegen ervaren. En net als de Inuit zich flexibel aan de omstandigheden aanpassen. Voor hardnekkig materialistische culturen met rigide culturele waarden – met als extreemste exponent de Amerikaanse – kan de eenentwintigste eeuw wel eens een verschrikking worden.

Dit essay verscheen eerder in *NRC Next*, 17 september 2012.

6

We groeien ons arm

Liesbeth van Tongeren en Pepijn Vloemans

Onze kwaliteit van leven houdt al geruime tijd geen gelijke tred meer met de groei van ons nationaal inkomen. We moeten exacter gaan nadenken over wat we onder ‘groei’ verstaan.

Bewoners van de Componistenbuurt, de rijkste villawijk van Rotterdam, hadden er geen rekening mee gehouden toen ze in 2010 massaal VVD stemden. Toch komt er dankzij minister Schultz van Haegen uitgerekend in hun achtertuin, het Lage Bergse Bos, een zeven meter hoge tunnel die de A13 en A16 zal verbinden.

Deze nieuwe snelweg is een voorbeeld van economische groei in Nederland aan het begin van de 21ste eeuw. De aanleg biedt werkgelegenheid en zal deels terugverdiend worden door tolheffing. Meer automobilisten zullen sneller op de plaats van bestemming komen. Maar is dit nog wel echte groei? In de woorden van een teleurgesteld lid van de bewonersvereniging: ‘Ik ben ook voor meer snelwegen. Maar niet ten koste van dit prachtige recreatiegebied.’

Schaduwzijde van onze groei

Bijna zeventien miljoen Nederlanders wonen op een kluitje. Zo worden we misschien wel eerder dan enig ander land geconfronteerd met de schaduwzijde van onze groei. De snelweg is een onmisbare publieke voorziening, maar ergens heeft de snelweg zichzelf ingehaald. Willen we meer asfalt, dan zullen we natuur, stilte en schoonheid moeten inleveren.

Zodra we groei breder opvatten dan wat in geld kan worden uitgedrukt, staan we al een poosje stil. Tot midden jaren zeventig

gold in Nederland dat een toename van welvaart gelijk opliep met een toename van welzijn. De koelkast was pure vooruitgang, de koelkast kent weinig vijanden meer. Economische groei was nuttig omdat hij draaide om het ‘vermijden van pijn’: een bevrijding van ziekten, kou, slecht eten, miserabele huisvesting en zware arbeid. Nadat dit laaghangend fruit van de materiële vooruitgang geplukt was, trad de ‘economie des overvloeds’ in werking. Zij heeft ons voorzien van televisies, computers, vermaak, reclame en winkelen als tijdverdrijf. We zijn bevrijd van pijn; de ontstane leegte dempen we met vertier.

Olie-intensief vertier: volgens het Sociaal en Cultureel Planbureau (SCP) groeide sinds 1974 het nationaal inkomen (gecorrigeerd voor inflatie) met 210 procent. De leefsituatie – zoals woonkwaliteit, sociaal leven, vrije tijd en gezondheid – van de Nederlandse bevolking verbeterde slechts met 13 procent. Daarbij bleef het percentage Nederlanders dat zichzelf als ‘gelukkig tot zeer gelukkig’ beschouwt constant boven de tachtig procent zweven. Kortom: onder de kerstboom stapelen de cadeaus zich straks weer op, maar de realiteit is dat deze spullen doorgaans weinig zullen toevoegen aan ons welzijn.

Onze consumptie is niet vol te houden

Terwijl ons bezit groeit, lopen de laatste twintig jaar alle indicatoren van biodiversiteit terug; sneller zelfs dan de wereldbevolking aanwast. Daarnaast leven Nederlanders drie keer boven hun ecologische stand. Onze consumptie is niet vol te houden. Varkens zijn goedkoop omdat ze gevoederd worden met soja, waar Braziliaans oerwoud voor gekapt wordt. Een groot bedrijf als Ahold begrijpt dat een duurzame keten noodzakelijk is om ook in de toekomst winst te blijven maken.

Even dwingend zijn de veiligheidsoverwegingen. Volgens het laatste rapport van de conservatieve International Energy Agency (IEA) is het tijdperk van de goedkope olie definitief ten einde. Door opkomende economieën als China en India stijgt de vraag naar olie terwijl de eenvoudig te exploiteren olievelden al ontdekt zijn. Op dit moment is de Nederlandse economie sterk afhankelijk van olie.

Deze afhankelijkheid leidt tot onzekerheid: als de olieprijs stijgt zoals in de zomer van 2008 stagneert de economie en breekt onrust uit. Dit gevaar wordt ook gesignaleerd door een recente studie van het strategische kenniscentrum van de Bundeswehr. In de studie wordt geconcludeerd dat Duitsland bij een ongewijzigd beleid kwetsbaar wordt voor fluctuaties in de olieprijs en politiek afhankelijk raakt van ondemocratische regimes. De oplossing volgens de Bundeswehr? Onze welvaart loskoppelen van olie en investeren in zelfvoorzienende energieopwekking.

Als economische groei onze leefsituatie niet meer significant verbetert, deze groei ecologisch niet vol te houden is, ons kwetsbaar maakt voor prijsschokken en ons politiek afhankelijk maakt van ondemocratische regimes, wat staat ons dan te doen?

Nadenken over groei

Sommigen denken dat de oplossing ligt in het voeren van een bevolkingspolitiek. Als er minder mensen op aarde rondlopen, daalt de druk op grondstoffen vanzelf. Maar de wereldbevolking groeit door tot negen miljard halverwege deze eeuw: de mensen die (klein-)kinderen gaan krijgen, zijn allemaal al geboren. Bevolkingsgroei is onvermijdelijk.

Zelfs technologie gaat ons niet redden. Ondanks dat auto's schoner zijn geworden, wegen ze meer en rijden we verder. Deze paradox van toenemende efficiëntie zien we overal terug: hoewel een lcd-televisie minder energie verbruikt dan een conventionele beeldbuis, zijn de schermen groter geworden en worden er nieuwe toepassingen gevonden. Het megascherm op station Utrecht Centraal laat dit zien.

Bevolkingspolitiek en technologische ontwikkelingen gaan ons dus niet voldoende helpen. We moeten economisch exacter leren denken. Economie is de wetenschap van de behoeftebevrediging. We hebben echter vergeten dat economische groei slechts kan meten wat in markttransacties tot stand komt en dus in geld is uit te drukken. In een echte economie moet rekening worden gehouden met indicatoren die moeilijk in geld zijn uit te drukken, maar daarom nog niet minder belangrijk zijn.

In een echte economie wordt structureel inzichtelijk gemaakt wat er verloren gaat wanneer we nog een snelweg aanleggen: meer afhankelijkheid van olie, interen op ecologisch kapitaal, een toename van longziekten, het verdwijnen van stilte en natuur in Nederland. Wanneer we deze overwegingen meenemen, merken we dat de meeste spullen uiteindelijk olie-intensieve artefacten zijn die enkel psychologische doelen dienen.

Circulaire economie

Een echte economie springt zuinig om met grondstoffen. Diensten staan centraal: de belasting op arbeid wordt verlaagd, maar vervuilers gaan betalen. Muziekles voor het hele gezin wordt goedkoper dan een tweede auto. Arbeidsintensieve sectoren als onderwijs, wetenschap, sport, kunst en cultuur worden betaalbaarder voor iedereen. Benzine, vlees en luxegoederen worden duurder.

Een echte economie wordt dan vanzelf circulair: we kopen geen tapijten meer, maar huren ze van een bedrijf dat ze weer inneemt en hergebruikt. Dit bedrijf wordt niet gemotiveerd door goede bedoelingen, maar door winst. In een circulaire maatschappij is recycling het beste zakenmodel, met tienduizenden nieuwe banen als gevolg.

Een echte economie is ten slotte robuust door decentralisatie: zonnepanelen op onze daken en wind op zee maken Nederland niet alleen minder afhankelijk van slechte olieregimes, maar beschutten ons ook tegen prijsstijgingen.

De omschakeling naar een echte economie is geen elitaire aangelegenheid: het is net als de Deltawerken een project dat iedere Nederlander dient. Het biedt nieuwe kansen aan ondernemers en maakt afwegingen inzichtelijk die nu verborgen blijven. Vraag het maar aan de VVD'ers uit de Componistenbuurt.

Dit artikel van Liesbeth van Tongeren en Pepijn Vloemans verscheen in *de Volkskrant*, 23 december 2011.

7

Klimaatchaos hoort hoog op de politieke agenda thuis

Liesbeth van Tongeren

Tijdens de zomer van 2012 genoten veel Nederlanders van het warme weer. In de tuin, aan het strand, of op Lowlands. Maar het was niet alleen genieten. Hulpverleners gaven advies hoe zonnesteek te voorkomen en de organisatie van de Gay Pride maande deelnemers om vooral veel extra water mee te nemen. Bijna werd deze zomer het Nederlandse hitterecord aller tijden gebroken.

In de zomer van 2003 hadden we ook zo'n extreem warme zomer. Veel oudere mensen bezweken toen aan de dodelijke hittegolf in Europa. Elektriciteitsbedrijven kwamen in de problemen omdat het rivierwater te warm was voor de koeling van hun ouderwetse kolencentrales. Die zomer was de heetste Europese zomer van de laatste 500 jaar. Het voorjaar 2011 was het droogste voorjaar ooit gemeten in Nederland. De staatssecretaris van Milieu riep toen zelfs op water te besparen door de auto niet te wassen en de tuin niet te sproeien. In maart 2012 werd Australië getroffen door de ergste overstromingen in 160 jaar tijd. In juni 2012 teisterde extreme droogte de Verenigde Staten, de droogste Amerikaanse periode sinds 1956. De volledige lijst met weerrecords is nog veel langer. Is het toeval of klimaatchaos?

NASA-klimaatexpert James Hansen heeft met collega-wetenschappers laten zien dat toeval statistisch gezien zo goed als uitgesloten is. Er is een duidelijk verband tussen klimaatverandering en de extreme droogte en hitte van de afgelopen decennia. In hun

studie hebben ze gekeken naar de zomertemperaturen en hittegolven sinds 1951. Hun conclusie is dat klimaatverandering zorgt voor meer extreem weer.

Gek genoeg is klimaatverandering in Nederland van de politieke agenda verdwenen. Ooit waren we als land koploper op milieu- en klimaatgebied. Logisch gezien onze lage ligging, onze kenniseconomie en bevolkingsdichtheid. Juist Nederland is kwetsbaar voor de gevolgen van klimaatchaos. Helaas liggen we nu hopeloos achter op groene koplopers als Duitsland en Denemarken. Duurzaamheid heeft de potentie om het hart te vormen van onze kenniseconomie. Toch is Nederland nog steeds de grootste viespeuk van Europa. Het kabinet spreekt wel over energietransitie, maar de sluiting van de vieste kolencentrales is nog alles behalve geregeld. Het Energieakkoord doet te weinig om klimaatverandering tegen te gaan en de in het regeerakkoord vastgelegde duurzaamheidsdoelen zijn alweer naar beneden bijgesteld.

Klimaatkritische partijen zoals de PVV en VVD gokken met onze samenleving en met onze economie door te hopen dat het uiteindelijk wel mee zal vallen met de klimaatchaos. Het is onverantwoord en onnodig om die gok te nemen. Financiële problemen moet je niet voor je uit schuiven in de hoop dat het wel mee zal vallen. Klimaatproblemen kun je al helemaal niet op de lange baan schuiven. Elk jaar dat we langer wachten nemen de risico's toe en stijgen de kosten als gevolg van milieuschade. Hoe eerder we omschakelen naar duurzame energie, hoe meer het ons oplevert.

Door te investeren in energiebesparing en schone energie zorgen we ervoor dat we nu werkgelegenheid creëren en dat we een impuls geven aan onze kenniseconomie. Alleen al met de bouw van windmolens op de Noordzee kunnen we ruim 54.000 banen creëren. Je hebt mensen nodig om de windmolens te maken, te plaatsen en te onderhouden. Tel daar de mensen bij op die huizen isoleren, zonnepanelen plaatsen of werken aan het recyclen van grondstoffen. Dan zie je dat investeren in groene energie ook goed is voor onze werkgelegenheid.

Maar het belangrijkste argument voor de omslag naar duurzame energie blijft het milieu. Groene maatregelen maken ons minder

afhankelijk van dure olie uit het Midden-Oosten en gas uit Rusland. Het zorgt voor schone lucht, een gezonde leefomgeving en het staat aan de basis van de aanpak voor de klimaatverandering.

Als we vandaag de omslag maken naar zon-, wind- en waterkracht, dan hebben we straks geen olie en kolen meer nodig. Het nieuwe kabinet moet prioriteit geven aan het vergroenen van de economie. Burgers willen wel en het groene bedrijfsleven staat te trappelen. Waar wachten we nog op? Het klimaat verandert al, nu de politiek nog.

Dit artikel verscheen op *Joop.nl*, 24 augustus 2012.

8

Geen Iraanse olie maar Hollandse zon en wind

Liesbeth van Tongeren en Pepijn Vloemans

Rutte heeft gelijk: Nederland is een kolen-, gas- en olieland. We zijn afhankelijk van de grillen van dictators en gevoelig voor prijsschommelingen op de wereldmarkt in fossiele brandstoffen. Alleen door voorrang te geven aan Hollandse zon, wind, aardwarmte en energiebesparing boven buitenlandse olie, blijft Nederland een sterk en onafhankelijk land.

‘Vervelend’, noemde Maxime Verhagen de oplopende prijs van benzine. ‘Koop een zuinigere auto’, raadde Jan Kees de Jager automobilisten aan. Toen werd het stil, en dat is opmerkelijk. Als de prijs van benzine tijdens een wereldwijde recessie tot € 1,80 is opgelopen, is dat niet vervelend, maar raakt het aan ons nationaal belang. Want de hoge prijs aan de pomp kondigt een nieuwe realiteit aan: permanente schaarste door de wereldwijde vraag naar energie.

‘Het tijdperk van de goedkope energie is voorbij’, meldde het International Energy Agency vorig jaar. Dat is pas echt vervelend.

Politici wordt vaak verweten dat ze uitsluitend op incidenten reageren en pas handelen als een ramp zich al voltrokken heeft. Zo kwam de kredietcrisis joehoe roepend en met z’n armen maaierend op ons af – maar werd ze genegeerd omdat het een onwenselijk verhaal was. Dat het tijdperk van goedkope energie voorbij is, is ook een onwenselijk verhaal. Toch is het de moeite waard om verteld te worden.

Nederlands aardgas leverde de schatkist de afgelopen decennia miljarden euro's op. Gas verwarmt onze huizen, kassen en kantoren, en levert elektriciteit. Schiphol en Rotterdam, maar ook onze chemiesector, bloeiden op dankzij goedkope en ruim voorradige import van olie. Aan dit tijdperk komt een einde: het Nederlands gas raakt op en geïmporteerde olie is niet langer goedkoop. Dat we dan niet langer vrij en onverveerd, maar politiek afhankelijk zijn van energie-exporterende landen, wist Mark Rutte vier jaar geleden al: 'Aangezien onze gasbel op zijn laatste benen loopt, zijn wij op termijn voor onze energie geheel afhankelijk van landen als China, Rusland en Iran. Het lijkt mij niet verstandig om ons politiek uit te leveren aan dit soort regimes.'

Rutte heeft gelijk: Nederland is een kolen-, gas- en olieland. We zijn afhankelijk van de grillen van dictators en gevoelig voor prijschommelingen op de wereldmarkt in fossiele brandstoffen. Deze winter sloot Rusland weer de gaskraan naar Europa af; Iran dreigt met een boycot van olie.

Geopolitieke patronen

Bovenstaande incidenten zijn de exponenten van twee onloochenbare geopolitieke patronen: aan de ene kant een groeiende, rijkere wereldbevolking, aan de andere kant het einde van makkelijk winbaar olie en gas. Komen deze patronen samen – en dat lijken ze sinds het begin van de eenentwintigste eeuw te doen – dan leidt dit tot permanent hogere prijzen én meer strijd om schaarse grondstoffen. Niemand kan ons garanderen dat de olieschokken zoals we die in de zomer van 2008 meemaakten (de prijs van olie steeg toen tot 147 dollar) in de toekomst uitgesloten zijn. Niemand kan ons garanderen dat vertrouwen op een stabiele prijs en aanvoer van fossiele energie de grootste zekerheid biedt. Resultaten uit het verleden bieden geen garantie voor de toekomst. Dat is de andere les die we in 2008 geleerd hebben.

Garantie

De enige garantie voor de toekomst is een echte Green Deal. Door voorrang te geven aan Hollandse zon, wind, aardwarmte en

energiebesparing boven buitenlandse olie, blijft Nederland een sterk en onafhankelijk land. Een echte Green Deal draagt bij aan onze welvaart omdat het de energiezekerheid vergroot en de risico's van energieschokken spreidt.

Anticiperen op permanent schaarse grondstoffen is geen zweverig ideaal. De Nederlandse economie houdt niet van prijschokken – de olieboycot van de OPEC in het najaar van 1973 en de stijging van de olieprijs in de zomer van 2008 leidden beide tot een recessie. Onderzoek van de Universiteit van Californië heeft aangetoond dat oplopende olieprijsen in Amerika de laatste vijftig jaar onveranderlijk economische teruggang inleidden. Hoe houden deze twee verband met elkaar? Dat is simpel: het geld dat aan de import van olie en gas wordt uitgeven, komt nooit meer terug. Geld dat we uitgeven aan de pomp, kunnen we niet meer besteden in het restaurant om de hoek. Het geld verdwijnt in de schatkist van Rusland, Iran of China.

Fossiele subsidies

Dit is geen wisselgeld. Nederland gebruikt bijna 200 miljoen vaten olie per jaar – dat zijn zo'n 17,5 miljard euro's die dictators, legers en hun geheime diensten financieren. Tegelijk subsidieert de Nederlandse overheid de fossiele sector nog eens met 5,8 miljard euro. Via allerlei regelingen worden de grootverbruikers en producenten van fossiele energie bevoordeeld ten opzichte van gewone consumenten en groene entrepreneurs, berekende CE Delft. Een gemiddeld gezin is zevenhonderd euro per jaar kwijt aan deze fossiele subsidies.

Fossiele energie maakt ons dus armer en levert ons uit aan onwenselijke regimes en een onvoorspelbare oliemarkt.

Een echte Green Deal maakt een einde aan de privileges van de fossiele industrie en biedt nieuwe kansen voor duurzame ondernemers. Want lokale energie levert niet alleen zekerheid, ze levert ook nieuwe lokale banen op – van monteurs tot *offshore*-ingenieurs en onderzoekers in schone energie. Deze schone banen zullen nodig blijven zolang duurzame energie op grote schaal in Nederland wordt toegepast. Het zullen de banen van de toekomst zijn.

Er is nóg een kant van een echte Green Deal die zelden wordt opgemerkt: het gezamenlijk publiek project kan ons als volk weer verbinden. We zijn trots op onze Deltawerken en euforisch over een Elfstedentocht die niet eens doorging. Een echte Green Deal kan dezelfde sentimenten mobiliseren. De keuze tussen verdelen en vervuilen of samen bouwen aan een schoon en energieveilig Nederland is een logische.

Eenvoudig zal het niet zijn, maar mogelijk is het wel. De Duitsers gingen ons twaalf jaar geleden al voor met de succesvolle wet op hernieuwbare energie. De Duitse Groenen zorgden er met deze wet voor dat particulieren een adequate vergoeding ontvangen voor elektriciteit die met windmolens en zonnepanelen wordt opgewekt – tot twintig jaar in de toekomst. Het is een ongekend succes: gemiddeld wekt een Duitser al vijftig keer zoveel zonne-energie op als een Nederlander.

Je kunt de stijgende olieprijs vervelend noemen, je kunt energie-schaarste een onwenselijk verhaal vinden – maar daarmee verdwijnen ze nog niet. Ieder jaar dat we langer afhankelijk blijven van olie verspillen we geld dat we beter kunnen investeren – bijvoorbeeld in de echte Green Deal die Nederland zeker maakt van energie en ons voorbereidt op de toekomst. En die automobilist? Die zal het niet vervelend vinden om z'n auto vol te gooien voor tien euro aan groene stroom.

Dit artikel van Liesbeth van Tongeren en Pepijn Vloemans verscheen in *de Volkskrant*, 2 maart 2012.

9

Belasten lokale stroom is nuts

In plaats van het scheppen van een stabiel investeringsklimaat voor lokale en schone energie, schuift het kabinet duidelijke wetgeving over saldering voor zich uit. Het huidige belastingstelsel remt technologische innovatie en houdt energie duur, kwetsbaar en vies, betogen Liesbeth van Tongeren en Pepijn Vloemans.

‘Nederland zet in op een ambitieus internationaal klimaatbeleid,’ stond te lezen in het regeerakkoord van VVD en PvdA. ‘Het kleinschalig, duurzaam opwekken van (zonne-)energie (...) wordt fiscaal gestimuleerd.’ Was het maar waar. In plaats van een stabiel investeringsklimaat voor schone en lokale energie te scheppen, schuift dit kabinet een beslissing over decentrale energieopwekking voor zich uit en handhaaft daarmee de fossiele status quo. Terwijl de grootverbruikers van elektriciteit vrijgesteld zijn van energiebelasting, blijft de consument die zich in zon- of windcoöperaties wil verenigen gewoon belasting betalen op zelf opgewekte stroom.

Toch is het niet zo moeilijk lokale initiatieven subsidieloos te stimuleren. Met een kleine wijziging in de wetgeving kunnen lokale energiecoöperaties direct aan de slag. Hoe? Simpel: door saldering – het terugleveren aan het net van zelf opgewekte elektriciteit – ook voor coöperaties mogelijk te maken. Samen opgewekte elektriciteit die de leden van een coöperatie niet direct nodig hebben, strepen ze weg tegen stroom van het net. Salderen is nu alleen mogelijk voor eigenaren van zonnepanelen met een eigen dak. Zij betalen

belasting noch BTW op energie die ze zelf produceren. Net zoals je ook geen BTW of belasting betaalt op sla en tomaten die je in je eigen tuin kweekt. Simpel en rechtvaardig. Maar alle andere Nederlanders – bijvoorbeeld de bewoners van een flat zoals ondergetekenden – moeten bijna twaalf cent energiebelasting per kWh afrekenen over de stroom die hen via het net bereikt – ook al is deze stroom opgewekt door zelf betaalde zonnepanelen op het dak van een vereniging van eigenaren.

Uit onderzoek van Ecofys blijkt dat salderen voor coöperaties de investeringen in zonnepanelen drie tot vier jaar terugbrengt, waarmee een energierevolutie van Duitse proporties in zicht komt. Maar dit kabinet schuift ondanks de afspraak in het regeerakkoord een besluit over salderen voor coöperaties voor zich uit. Zo blijft het onlogische en onrechtvaardige onderscheid in belastingtarieven tussen burgers en grootverbruikers in stand. Mocht er wel een besluit komen, dan belooft dat volgens bronnen ook niet veel goeds: zoals de plannen er nu uitzien, mag salderen als coöperatie straks alleen binnen het viercijferige postcodegebied en tegen een iets verlaagd belastingtarief. Dit is niet ambitieus genoeg.

Want nog belangrijker is dat het (uitblijven van een) besluit over salderen de transitie naar een CO₂-vrije economie remt. Klimaatverandering mag dan niet op de politieke agenda staan, daarmee is het probleem nog niet verdwenen. Onlangs doorbrak de concentratie CO₂ in de atmosfeer de grens van 400 deeltjes per miljoen. En Christine Lagarde, voorzitter van het Internationaal Monetair Fonds (IMF), benadrukte al eerder dat zonder actie toekomstige generaties ‘geroosterd, gefrituurd en gegrild zullen worden.’ De Wereldbank vraagt zich publiekelijk af of het überhaupt nog mogelijk is ons aan te passen op een wereld die vier graden warmer wordt. En zelfs de conservatieve International Energy Agency (IEA) neemt tegenwoordig het standpunt in dat we voor een stabiel klimaat en economisch systeem het merendeel van fossiele brandstoffen voor altijd in de grond moeten laten zitten. Het is dan ook toe te juichen dat deze regering 16% duurzame energie in 2020 wil, oplopend naar 100% duurzame energie in 2050. Maar om deze doelen te halen is

het democratiseren van energie door het toestaan van coöperatief salderen een onmisbaar ingrediënt.

De voordelen van deze lokale '*Energiewende*' zijn talrijk: wanneer meer huishoudens zelf of met energiecoöperaties de vruchten plukken van schone energie zal er meer steun komen voor het afbouwen van de vervuilende fossiele industrie. Wanneer – zoals in Duitsland – het niet de grote bedrijven zijn, maar de burgers zelf die geld verdienen aan zon, aardwarmte en wind, krijgen juist zij belang bij een koolstofarme economie. Je valt op in een straat als je geen zonnepanelen hebt. Je wordt een uitzondering als je geen aandeel hebt in de lokale windcoöperatie. Schone energie wordt het nieuwe normaal.

Een bijkomend voordeel dat vaak vergeten wordt, is dat deze revolutie van onderop Nederland sterker zal maken. Terwijl de kosten van zonnepanelen het afgelopen decennium spectaculair gedaald zijn – voorspeld wordt dat de prijs iedere drie jaar blijft halveren – is de levering van kolen, olie en gas onvoorspelbaar en onverminderd afhankelijk van dubieuze regimes. Wegens deze kwetsbaarheid voor zowel vraag- als aanbodgedreven 'energieschokken' – denk aan de oliecrisis van de jaren zeventig of de piekende olieprijs in 2008 – is ook de denktank van het Duitse leger voorstander van de huidige transitie van Duitsland naar een schone energievoorziening. Het benutten van lokale zon en wind is ook een slimme geopolitieke zet.

Alles goed en wel zult u misschien denken, maar de belastingen dan? Is het verstandig om midden in een crisis salderen toe te staan en zo belastingen mis te lopen? Ja: de opbrengsten uit BTW op de te installeren zonnepanelen en windmolens en de nieuwe banen voor monteurs en installateurs leveren de staat ook geld op. Daarnaast zou er eindelijk eens gekeken moeten worden naar de huidige onrechtvaardige verdeling van energiebelasting. Grootverbruikers van elektriciteit (meer dan 10 miljoen kWh) betalen nu vrijwel geen belasting – 0,00005 cent per kWh. Deze goedkope energie maakt de industrie lui, waardoor technologische innovaties die serieus energie besparen geremd worden. Het energiebelastingstelsel is momenteel oneerlijk en ongebalanceerd: het belast de productie

van schone en lokale energie door burgers en moedigt energiever-spilling door grootverbruikers aan.

‘Samen kiezen we voor een overheid die mensen niet in de eerste plaats als consument ziet, maar als burgers die de ene keer zelfstandig, de andere keer samen de toekomst van Nederland vormgeven,’ staat er ook te lezen in het regeerakkoord. Maar de huidige wetgeving remt juist innovatie en betrokkenheid van burgers, terwijl het energie duur, kwetsbaar en vervuilend houdt. Vrij zijn om collectief je eigen stroom op te wekken is een belangrijke eerste stap in die transitie: *power to the people*.

Dit artikel verscheen in *NRC Handelsblad*, 8 juni 2013

10

Vast in het gas

Liesbeth van Tongeren

Eind 20ste eeuw gebruikte een Amerikaanse promovendus het begrip *'fossil lock-in'* voor het eerst. Minister Kamp van Economische Zaken zit er middenin, in de 'lock-in' van het Nederlandse gas.

Een 'fossil lock-in' is: het muurvast zitten aan fossiele energie. Over klimaatmodellen en bandbreedtes verschillen wetenschappers van mening, maar niet over de noodzaak af te stappen van fossiele brandstoffen – ook omdat de makkelijke bronnen leeg raken. Er zijn voldoende moderne technieken om de samenleving energie-efficiënter te maken en meer schone energie op te wekken. Toch schiet het niet op. Dat komt volgens onze promovendus, en inmiddels ook volgens het Internationaal Monetair Fonds en het Internationaal Energieagentschap, omdat onze westerse industriële economieën zijn vastgeklonken aan fossiele brandstof.

Een 'lock-in' ontstaat vanwege eerdere investeringen, gewenning aan de inkomsten en de enorme omvang van de energie-infrastructuur. Gas- en oliebedrijven horen tot de grootste ter wereld en er werken miljoenen mensen. De indirecte fossiele werkgelegenheid is nog veel groter. Zo'n sector heeft de neiging zichzelf in stand te houden, klimaatverandering of niet.

Nadat in 1959 bij Slochteren het gas ontdekt was, hebben we in Nederland bedrijven aangetrokken die dat gas goed konden gebruiken. Deze strategie heeft veel welvaart gebracht. We hebben het hele land aangesloten op een gasnetwerk en gezinnen zijn nota bene met gratis gasfornuizen verleid om ook gasconsument te worden. Het netwerk van de Gasunie heeft inmiddels 15.500 km

pijpleiding, vele compressor- en exportstations en is heel veel waard. Mede omdat er zoveel infrastructuur en gaskennis was, besloot de regering in 2005 dat Nederland het Europese handelscentrum voor gas moest worden: de zogenoemde gasrotondestrategie. Tot 2014 heeft staatsbedrijf Gasunie al 8,2 miljard geïnvesteerd in deze gasrotonde. Interessant is dat de Rekenkamer geen enkel spoor van een bewuste afweging van voor- en nadelen door de regering kon vinden bij het gasrotondebesluit. Er is niet getoetst of deze investering aantoonbaar bijdraagt aan een schone, betrouwbare en betaalbare energievoorziening. Dat de infrastructuur op (en in) Nederlandse bodem ligt, betekent niet dat Nederlanders dat gas zelf kunnen gebruiken. Het aangevoerde gas wordt hier opgeslagen en is bestemd voor buitenlandse afnemers, zegt de Rekenkamer in 2012. Dat is lock-in. Het is zo vanzelfsprekend om voort te borduren op eerdere investeringen, dat er niet verder over nagedacht wordt.

De lock-in is ook zichtbaar bij de situatie rond de aluminium-smelter Aldel – een echte energiegrootverbruiker die nu failliet is. Groningers willen dat Kamp de gaskraan flink dichtdraait zodat het risico op gasbevingen vermindert. Tegelijkertijd willen ondernemers in Groningen veel gesubsidieerd aardgas om goedkope stroom mee op te wekken, zodat Aldel gered kan worden. Als Minister Kamp niet zo diplomatiek was zou hij zeggen: ‘Wat wil je nu, Groningen? Veel goedkoop gas of veel minder gevaar?’

Maar Kamp kan geen kant op. Een element binnen fossiele lock-in is uitstelgedrag; zoals bij elke verslaving. Vanaf het moment in 2009 dat de Nederlandse Aardolie Maatschappij en het rijk wisten dat de aardbevingsrisico's groter waren dan aan de Groningers was verteld, werd er jarenlang getreuzeld. Was de gaswinning toen getemperd, dan lag het aardbevingsrisico nu echt lager. Maar ja, de inkomsten van het rijk waren dan ook navenant lager geweest.

Een tweede element van de lock-in is de drang om andere fossiele grondstoffen te vinden, en wel snel. Dat verklaart Kamps inzet op schaliegaswinning, waarmee hij de fossiele verslaving gewoon in standhoudt.

Een derde element is dat belangen van bewoners onderschikt worden. Wat Nigerianen in hun olierijke delta en de indianen in Canadese teerzandgebied al wisten, ontdekken de Groningers nu. De belangen van fossiele winning en de inkomsten wegen bij regeringen zwaarder dan de leefomgeving en veiligheid van de burgers. Er is een ‘troostpakket’ samengesteld voor Groningen, schade wordt vergoed en huizen en dijken versterkt, maar het gaswinningstempo wordt nauwelijks verminderd.

Tot slot gaat Nederland door met het aanleggen van dure fossiele infrastructuur. Nieuwe huizen worden bijvoorbeeld nog steeds aangesloten op het gasnet, terwijl de techniek er is om comfortabele energieneutrale woningen te bouwen. Het kan ook anders. Vorige week draaide Denemarken op bijna 100% windstroom, in de weken daarvoor flikte Duitsland datzelfde kunstje met een combinatie van zon en wind. Deze landen doen gratis *R&D* voor Nederland, dus laten we daar gebruik van maken en uit de ‘fossil lock-in’ breken. Dat betekent groene industriepolitiek voeren, schone energie een eerlijk speelveld bieden en lokale initiatieven aanmoedigen.

‘Ja, maar windmolens kosten heel erg veel geld,’ hoor je een enkele columnist zoals Martin Sommer nog wel eens verzuchten. Een windmolen is inderdaad niet gratis, maar wordt wel elk jaar beter betaalbaar. De regering kan kiezen om de fossiele economie nog een tijdje in leven te houden met belastinggeld, of besluiten zich los te wrikken en stappen te zetten naar de economie van de toekomst. Dan krijgt de bevolking banen en de Groninger bodem rust.

Dit artikel verscheen als ‘We moeten af van verslaving aan fossiele grondstoffen’ in *de Volkskrant*, 24 januari 2014.

11

Naar een economie die we willen

Grote denkers proberen de economische groei terug te laten keren naar het Westen, maar er is weinig aandacht voor het probleem dat dit allemaal overschaduwet. Liesbeth van Tongeren en Pepijn Vloemans willen naar een nieuwe, groene economie.

Groei

Sinds de crisis op de financiële markten delen de slimste economen, de machtigste politici, de best betaalde CEO's en briljantste financiële *quants* één doel: economische groei terug laten keren naar het Westen. Hoewel deze week de Rio+20-conferentie plaatsvindt, hoor je weinig mensen over het probleem dat de terugkeer van economische groei overschaduwet: wanneer we in het tempo van de afgelopen halve eeuw blijven groeien zal de wereld-economie in 2100 tachtig keer zo groot zijn. Die wereld is zelfs voor de grootste groei-adept niet aantrekkelijk.

De groei-adepten lijken op technici die de motoren van de Titanic proberen te herstarten, zonder zich om de koers van het schip te bekommeren. Dit terwijl we toch op een ijsberg afstevenen: het moment waarop de ecosystemen op aarde en ons uitgebalançeerd klimaat een omslagpunt bereiken. De huidige schulden crisis zal een voetnoot zijn in de geschiedenisboeken, tenzij we het onwrikbaar geloof in economische groei als oplossing voor alles doorprikken en een verheffender doel in het vooruitzicht stellen.

Nu heerst nog een dominant geloof dat permanente groei, toenemende arbeidsproductiviteit en groeiende winsten kunnen houden en ons ondertussen naar een echte groene economie toe kunnen ondernemen. Er is consensus onder een brede groep dat innovatie, die voornamelijk van bedrijven zal komen, de oplossing biedt. Als de overheid een beetje meehelpt, zo redeneert men, vinden we vanzelf een balans tussen mens en milieu.

Wat we echter sinds de vorige Rio-conferentie in 1992 hebben geleerd, is dat innovatie gericht op energie- en grondstoffenefficiëntie alléén geen oplossing is. Ouderwetse economische groei betekent dan nog altijd meer energieverbruik, een groter beslag op vruchtbaar land en meer afval. We passen al eeuwen steeds ‘schonere en efficiëntere’ technieken toe en gebruiken daardoor steeds meer energie. William Jevons stelde in 1865 al vast dat het efficiënter gebruik van steenkool leidde tot een bredere toepassing en daarmee tot een grotere vraag naar steenkool. Vandaag laten we spaarlampen langer branden omdat ze zo zuinig zijn. Het inzicht dat ‘slimmere’ uitvindingen niet vanzelf leiden tot een duurzame economie is bij de enthousiaste technologieaanhangers nog niet doorgedrongen.

Hoe kunnen straks negen miljard mensen een goed en welvarend leven leiden met minder landbouwgrond, minder zoet water, minder vis, minder bos, minder metalen, minder olie en gas en minder ruimte voor broeikasgassen in onze atmosfeer? Hoe zorgen we voor goede rijke levens voor mensen, terwijl we tegelijkertijd onze aanspraak op de aarde verminderen?

De vraag is: hoe krijgen we in plaats van een grotere economie een *beter*e economie, een economie van het goede leven? Hieronder volgen zeven agendapunten voor de economie die we willen.

De lichte economie

De vraag is zo oud als de mens: waar worden we gelukkig van? Wanneer we onszelf vertellen dat we kunnen houden wat we hebben – iedere dag vlees en om de week een nieuwe jurk – zal elke verandering pijnlijk zijn. Met negen miljard mensen is het slimmer ons te buigen over de vraag welke nieuwe bronnen van rijkdom we

kunnen aanboren. Ieder onderzoek laat zien dat mensen relaties, familie, gezondheid, de zekerheid van een fatsoenlijke oude dag en goed onderwijs hoger waarderen dan meer salaris. Met meer salaris kopen we spullen die ons hoop bieden op vriendschap en een rijk sociaal leven. Alleen, de essentie van het mens-zijn bestaat niet uit het verzamelen van spullen, maar ligt meer in ervaringen en menselijke contacten. Toch is onze economie gebaseerd op het verhandelen van massageproduceerde, milieuvervuilende, olie-intensieve spullen met een snelle omlooptijd. Wij zijn deze spullen, die gekocht worden vanwege wisselende modes en een verlangen naar identiteit, gaan beschouwen als een onvervreemdbaar recht. Een samenleving waar beleven, leren, ervaren, onderzoeken en zelf doen centraal staan, is interessanter en leefbaarder dan een maatschappij georganiseerd rond de huidige hypnotiserende stroom spullen. In de lichte economie is de groei immaterieel.

De exacte economie

Economie is de taal van deze tijd, de groei van het bruto nationaal product (BNP) de heilige graal en geld de lingua franca van de wereld. Economen bepalen de taal waarmee we spreken over de wereld: 'Alles wat ons minder laat groeien maakt ons zwakker'. Maar zij missen in hun berekeningen de waarde die we ontleen aan de natuur en het plezier dat we halen uit alles wat niet in financiële transacties past. Iedere boom die we laten staan is een gemiste economische kans en ieder uur dat we niet werken is onproductief. Kolencentrales zijn in deze taal 'goed voor de economie' – al betekent de economie in die formule slechts de zeer korte termijn: de winst voor een paar aandeelhouders en 'goedkope' energie voor consumenten. Voor een groei-adept is alleen het financieel meetbare nuttig en productief. Vrije tijd, vrijwilligerswerk, mantelzorg en natuurbehoud zijn voor de groei-adept moeilijk als nuttig te zien omdat het niet tot een groter BNP leidt. De economische wetenschap kan voorrekenen hoe we onze behoeften maximaal bevredigen maar niet of sommige behoeften wenselijker zijn dan andere. In de woorden van Robert Kennedy: 'Het bruto nationaal product meet alles, behalve datgene wat het leven de moeite waard maakt.'

De langzame economie

Iedere dag die niet aan productieve arbeid besteed wordt, komt niet terug in de economische cijfers. Vakantiedagen leveren in economisch opzicht niets op. Voor je kinderen zorgen, koken, het huishouden doen, vrijwilligerswerk, mantelzorg, maar ook leren, lezen en schrijven, zijn allemaal onproductief omdat er niks gebeurt dat in geld wordt uitgedrukt. Daarom zijn de ‘hardwerkende’ Amerikanen per hoofd van de bevolking rijker dan de ‘luie’ Nederlanders. Maar de Nederlander heeft bijvoorbeeld veel meer vrije tijd. Minder werken betekent meer vrije tijd. De langzame economie gunt iedereen meer tijd om te genieten van wat er al is. We zouden kunnen experimenteren met meer mogelijkheden voor langdurig verlof, kortere werkdagen of kortere werkweken. We moeten herontdekken dat productiviteit een veel rijker en breder begrip is dan de nauwe definitie die economen hanteren. En zo lang economische groei niet ontkoppeld is van toenemende vervuiling, betekent minder productief zijn in de economisch nauwe zin minder milieuvervuiling.

De eerlijke economie

Maatschappijen met minder inkomensongelijkheid, zoals Noorwegen, Zweden en Denemarken, presteren op allerlei welzijnsaspecten beter dan maatschappijen met grote ongelijkheid. Gelijkere samenlevingen kennen minder tienerzwangerschappen, sterkere gemeenschapszin, betere geestelijke én fysieke gezondheid, betere schoolresultaten en bijvoorbeeld minder criminaliteit. Ook zijn maatschappijen met kleinere inkomensverschillen minder materialistisch en statusgericht. Daarom is het beter te streven naar een maatschappij waarin mensen in economische zin niet ver uiteenlopen. Hogere belastingen op de hoogste inkomens hebben twee voordelen: mensen worden niet aangemoedigd nog harder te werken en de samenleving wordt ook voor diegenen met de hoogste inkomens een stuk aangenamer. Door minder belasting op lagere inkomens komen arbeidsintensieve diensten van masseurs, kleermakers, schoonmaaksters, psychologen, reparateurs, leraren, buurtkoks, timmerlui, kappers, tuinmannen en kunstenaars binnen

het bereik van gewone mensen. Repareren wordt interessanter dan weggooien. Hergebruik makkelijker dan weggooien.

De economie van de eigen energie

Als er één element is van onze economie dat revolutionair zal veranderen is het energie. Schone energie die door zon en wind wordt opgewekt, is een elegante oplossing die leidt tot een stabiel klimaat, frisse lucht, werkgelegenheid en het einde van het subsidiëren van olie- en gasdictators. Om de economie van de eigen energie dichterbij te brengen zijn stevige eisen nodig. Nieuwe wijken en gebouwen worden volledig zelfvoorzienend. Energielevelanciers produceren ieder jaar een oplopend aandeel duurzame energie en slimme systemen zorgen ervoor dat wind- en zonne-energie direct na opwekking ingezet worden. Meer nog dan al deze praktische voordelen verandert een nieuwe energievoorziening onze mentaliteit. Zij geeft de regie over energie terug aan de mensen zelf. Zonnepanelen op daken doen hetzelfde als volkstuinen en stadsakkers. Plotseling lonkt de mogelijkheid tot onafhankelijkheid van je huis of van de buurt.

De economie van het eten

Op het menu staan ook harde keuzes, zoals vlees. De tafelmannen voor de eenentwintigste eeuw zijn regionaal en overwegend herbivoor. Weg met dierenleed en besmettelijke ziekten, obesitas, mestprobleem en megastal, en adieu sojaschroot uit de Amazone. Gezond en duurzaam eten betekent allereerst dat vlees weer een luxeproduct wordt, terwijl planten populairder worden. De culinaire cultuur van de eenentwintigste eeuw is zeker geen straf. Wanneer restaurants betaalbaar zijn en chefs nieuwe vegetarische technieken onder de knie krijgen, kan een eetcultuur opbloeien waarmee we verder kunnen groeien zonder te vervuilen. Om dit aan te wakkeren kunnen werkgevers – net als in Parijs – verplicht worden een deel van het loon in lunchcoupons uit te betalen, waarmee de lokale horeca gestimuleerd wordt. Supermarkten werken samen met lokale boeren en ruimen de mooiste schappen in voor gezonde producten uit het seizoen en de regio. Er ontstaan

allerlei nieuwe tussenvormen tussen restaurant, kookklassen, winkel en boeren. Van bezorgkratten met gezond eten uit eigen streek tot kwaliteitsafhaalmaaltijden bij de betere buurtkok.

De betere economie

Coca-Cola verkoopt suikerwater met een smaakje. Om te zorgen dat mensen het blijven kopen worden miljarden dollars aan reclamecampagnes besteed. H&M verkoopt kleren voor prijzen waar de kosten van een fatsoenlijk loon of van vervuilende katoenplantages niet in verwerkt zijn. Beide bedrijven verkopen overvloed en plezier, terwijl ze in werkelijkheid armoede produceren. De dominante duurzaamheidsmythe stelt dat de economie vanzelf duurzamer wordt wanneer deze ondernemers wat schoner gaan produceren. Toch kan dat nooit de complete oplossing zijn. We hebben een heel ander soort ondernemingen nodig. Ondernemingen die waarde toevoegen aan het leven van mensen, sociaal geïntegreerd zijn in hun leefomgeving en radicaal anders met grondstoffen en energie omgaan. Die kleiner en lokaal herkenbaar zijn. We hebben coöperaties nodig, nieuwe sociale ondernemingen, broodfondsen, lokale markten, nieuwe collectieven. De roep om verandering zal steeds vaker van de werknemers zelf komen. Zij zoeken vaker werk dat maximaal inspireert en zin geeft aan het bestaan, in plaats van een maximaal loon. Deze werknemers willen voelen dat zij bezig zijn met iets zinvols: iets dat hun leven de moeite waard maakt, iets wat echt bijdraagt aan de maatschappij.

Te midden van de financiële rampspoed en de roep om meer groei biedt de Rio+20-conferentie een kans om te reflecteren op de koers van onze economie. Hoe zetten we de ijzeren wetten van marketing en commercie om in actie die ons economisch systeem niet groter en viezer, maar beter en zuiniger maakt? Hoe komt de regie weer gewoon bij mensen? Hoe zorgen we ervoor dat talent dat nu zwoegt en ploetert om ons complexe financiële producten of suikerrijke drankjes te verkopen zich inzet om echte waarde toe te voegen? Hoe worden de levens van mensen beter en tegelijk lichter voor de aarde?

Het is tijd dat de slimste economen, de machtigste politici, de best betaalde CEO's en de briljantste financiële *quants* zich buigen over deze vragen. Waar blijft die Nobelprijs voor de groene economie?

Dit artikel verscheen op de website van Bureau de Helling, 22 juni 2012.

Colofon

Tekst: Liesbeth van Tongeren en Pepijn Vloemans

Redactie: Socrates Schouten, Gerrit Pas, Reinier van der Hulst

Omslagontwerp: Toos Hartog

Druk: Macula, Waddinxveen

2014

Verspreid onder Creative Commons-voorwaarden (BY-NC-ND)

Uitgave Bureau de Helling – Wetenschappelijk Bureau GroenLinks

Oudegracht 312, Postbus 8008, 3503 RA Utrecht

Telefoon: 030 23 999 00

E-mail: info@bureaudehelling.nl

Website: www.bureaudehelling.nl

ISBN 978-90-72288-55-4

NUR 781

Schetsen van een nieuwe economie

Moeten we optimistisch zijn, of juist pessimistisch? Voor beide is veel te zeggen. Kindersterfte, honger en extreme armoede nemen af. Tegelijkertijd verandert het klimaat en stijgt de zeespiegel langzaam maar zeker. We halen de vreemdste capriolen uit om lastig winbare fossiele brandstof uit de grond te halen. Is het huidige type economie nog wel de beste manier om onze welvaart te vergroten? Is meer welvaart ook meer welzijn? In deze bundel zijn eerder verschenen artikelen samengebracht waarin Liesbeth van Tongeren, Tweede Kamerlid voor GroenLinks, en publicist Pepijn Vloemans op zoek gaan naar een nieuwe, toekomstbestendige economie.